

Sólyom Olga

Életrajz

Dr. Sólyom Olga egyedül él egy szabadsághegyi társasház másfél szobás lakásában. A barátságos lakás berendezését a könyvespolc dominálja. Sólyom Olga számítógépet használ, otthonos az interneten, levelezését is elektronikusan bonyolítja.

Apai ágon a dédmamám Kohn Hani, akiről a nevén kívül semmit nem tudok. Egy kép maradt róla, amit az egyik nagynénim hagyatékában találtam. Hani férje Schwarcz Leopold volt, aki 1823-ban született Balassagyarmaton. Őröla annyit tudok, hogy százket évig élt, és rendkívül egészséges ember volt, sose volt beteg, halálakor egy foga hiányzott. És úgy halt meg, hogy elaludt. Ez a családi fáma.

Apai nagyapámat, Schwarcz Jánost még ismertem. 1859-ben született, szép szál ember volt, sovány, szikár, jó megjelenésű. A végelbocsátó leveléből kiderül, hogy tizenkét évet szolgált a k. u. k. hadseregben. Hordár volt a Nyugati pályaudvaron. A család egy kicsit szégyellte is, de hát végeredményben ebből nevelte fel a gyerekeit. Arra emlékszem, hogy a Szent István parkban az unokabátyámat meg engem a karjára vett. De csak párszor láttam, mert aztán elment Balassagyarmatra. Idős volt, már nem is dolgozott, a gyerekei tartották el, és valami nőismerőse után ment. Korán megözvegyült, és nem nősült meg még egyszer. Végül Balassagyarmatról vitték el Auschwitzba, nyolcvanöt éves korában.

Apai nagyanyám, Rosenfeld Hani 1868-ban született Szőlgyénben Rosenfeld Marcus és Weisz Cilli gyerekeként [Magyarszőgyén – (azelőtt: Magyarszőlgyén), kisközség Esztergom vm.-ben, 1891-ben 2000 lakossal, Trianon után Csehszlovákiához került. – A szerk.]. 1894-ben ment férjhez nagyapámhoz, és szült kilenc gyereket: Hédit (aki 1895-ben született Szelényben [Szelény – kisközség, Hont vm., 1910-ben 200 lakossal. Trianon után Csehszlovákiához került. – A szerk.]), Elzát (aki 1896-ban született Magyarszőlgyénben), Miklóst, az apámat (aki 1898-ban született Újpesten), Erzsébetet (aki 1900-ban született Újpesten), Ödönt (aki 1901-ben született Újpesten), Sándort (aki 1903-ban született Újpesten), Olgát (aki 1905-ben született Újpesten), Margitot (aki 1907-ben született Újpesten), Pált (aki 1909-ben született Újpesten) és Renét (aki 1912-ben született Újpesten). Aztán nagyanyám 1929-ben, 61 éves korában meghalt.

Édesapám legidősebb nővérének, Hédinek a férjét Kertész Sándornak hívták. Egy szappangyárban dolgozott vezető beosztásban, elég jól keresett, jómódúak voltak. Ők voltak a család gazdagjai. Volt egy háromszobás lakásuk egy nagyon elegáns házban a Személynök utcában, ami a Margit hídtól indul [ma Balassi Bálint utca]. Mind a ketten hosszú életet éltek meg, a nagynéném nyolcvanhat évesen halt meg végelgyengülésben. Nem volt kedve tovább élni. A nagybátyám nyolcvanöt éves korában halt meg, betegségben. Három gyerekük volt, két fiú és egy lány. Az

idősebb fiú, Tibike tizenvalahány éves korában skarlátban meghalt. A másik fiú, Laci 1945-ben kiment Olaszországba, ott meg is nősült, és lett neki egy gyereke. Aztán továbbment Amerikába. Mindenfélével foglalkozott. Nagyon szép hangja volt, énekelni tanult. Itt-ott próbálkozott énekléssel, de azzal sem ment sokra. Egyik nőtől a másikig tengette az életét. Jó pár évvel ezelőtt találkoztam vele utoljára. Megvolt. Nem tudom, miből él. Hédi néni lánya, Elza 1939-ben, tizennyolc évesen hozzáment egy Korvin nevű férfihez, akinek a keresztnéve nem jut eszembe. Egy abszolút mutatós fiú, elegáns, nagyvilági férfi volt, nagy bohém. Nem tudom, mi volt a foglalkozása. Nagyon hamar megszületett a gyerek, és nagyjából utána el is váltak. Elza, későbbi férjével, a nyilaséra alatt a Nemzetközi Vöröskeresztnél, ill. valamelyik zsidómentő szervezetnél tevékenykedett, és – feltehetően ismervén Wallenberg sorsát – talán 1945 végén vagy 1946 elején elmenekültek Ausztriába. Akkor már megvolt a kislánya, Zita, aki 1940-ben született. Itt hagyták a gyereket, aki akkor volt hat éves, mert bizonytalanra mentek ki, és nem merték magukkal vinni. Zitát a nagymama nevelte fel. Aztán amikor a kislány leérettségizett, az anyja kivitette magához. Elza Ausztriában nem dolgozott, a férje tartotta el. Nem tudom, hogy a férje mivel foglalkozott, tizenöt vagy húsz évvel ezelőtt halt meg. Elza még él, de nagyon beteg, és Ausztriában egy idősek otthonában van.

Sándor nagybátyám, édesapám egyik öccse a legszebb férfi volt a családban. Ezt ki is használta. Utazó ügynök volt [A Révai Nagylexikon szerint az „utazó ügynök” nem alkalmazottja a megbízójának, működését önállóan, sokszor több cég érdekében fejti ki. – A szerk.], és rendkívül jól élt, elegánsan öltözött. Nőtlen volt, de rengeteg barátnője volt, sok fénykép maradt utána, ahol különböző nőkkel van levéve. Szlovéniától kezdve a Balatonig, a Magas-Tátraig mindenütt nőkkel van körülvéve. Valahol mindig összekapcsolta az üzleti utat a nyaralással. Fogalmam sincs, milyen áruban utazott. Meghalt, megölték a munkaszolgálatban. Csak a háború előtt láttam néhányszor. Elég sokat utazott, keveset volt itthon, Magyarországon.

Az édesapám egyik húga, Margit libás volt. Nem az övé volt az üzlet, hanem az anyósáé, és odament dolgozni. Tulajdonképpen egy húsbolt volt, de csak libával és csirkével foglalkoztak. Nem tudom, hogy kóser volt-e, de nagy a valószínűsége, hogy a háború előtt az volt. A bolt valahol a Bulcsú utcában volt, a Lehel piac környékén. Margit 1932-ben ment férjhez. Ez az első férje, Emilke nagyon hamar, egy-két évi házasság után meghalt, én nem is ismertem. A második férje Benedikt József volt, aki még a háború előtt jött haza Brazíliából. Elvette a nagynéném, aki akkor özvegyasszony volt. Benedikt József anyjának is volt libás üzlete, és a nagynéném besegített az anyósának. A férj is csinálta, úgy, ahogy, de dolgozni nagyon nem szeretett. Amikor meghalt az anyja, akkor a nagynéném vitte tovább. A háború után a nagynéném a Lehel piacon nyitott egy libás üzletet, amit haláláig megtartott. A háború után magukhoz vették Benedikt József elpusztult lánytestvérének a két gyerekét, akik akkor nyolc-tíz évesek lehettek. Nekik nem volt gyerekük, a nagynénémnek nem lehetett gyereke. 1956-ban a két lányt a nagynéném külföldre küldte. Az egyik Ausztráliába ment, a másik Kanadába. Nem tudok róluk semmit. Aztán meghalt a második férj is. A nagynéném végig ebben a szakmában maradt. A Lehel piacon volt libás standja. Sok zsidó baromfiárus volt a Lehel piacon, körülötte is volt néhány, aztán persze lassan fogytak. Egészen a haláláig ott dolgozott. Hetvennyolc éves korában, 1987-ben halt meg szívinfarktusban, márciusban. Decemberben, karácsony előtt még lent állt tíz-tizenkét órát a piacon. Ez a libás nagynéném néha támogatgatott minket, kaptam tőle ezt, azt, amazt, de nehéz természete volt, meg nekem is, így aztán időnként összebalhéztunk. Amikor férjhez mentem 1955-ben, és nagyon csórók voltunk,

minden második héten vettem tőle egy nyolc-tíz kilós libát. Nem kaptam, hanem vettem. Ő tudta, hogy melyiknek van nagy mája, úgyhogy nekem már libamájmérgezésem volt. Mindig libát ettünk.

Erzsi nagynéném, akit Örzsinek hívtunk, már eléggé benne volt a korban, amikor férjhez ment. A apám hozta össze valahogy ezt a házasságot egy zsidó lakatossal, Reisch Mártonnal, akivel együtt dolgozott, és barátok voltak. Örzi varrónő volt, és amikor a férjét elvitték munkaszolgálatra, akkor délelőtt viaszos vászon kötényeket varrt, délután meg este ruhatárosnő volt a Dunapark kávéházban. A lakatos életben maradt, és visszajött Mauthausenből. 1945 után Örzi egy KÖZÉRT-ben volt eladó. Az unokabátyám, Frigyes 1932-ben született. 1956-ban kiment Svédországba. Ott nősült meg, itthoni szerelmét vette el, aki 1956-ban a szüleivel Svájcba ment. Három gyerekük született, Ann-Britt, aki jelenleg Izraelben él, és négy gyereke van, valamint Andres és Lotta, akiknek két-két gyerekük van. Ők ketten Svédországban élnek. Később Örzi a fia után ment, és egy Stockholm melletti kisvárosban, Jacobsbergben halt meg nyolcvanhat éves korában Alzheimer-kórban.

Pali nagybátyám volt édesapám legfiatalabb fiútestvére. Nagyon későn nősült meg, valamikor a háború után. Előtte még el akarta venni feleségül anyámat, de ő nem ment hozzá. Ez a Palika olyan volt, akire azt mondják, hogy slemil. Négy polgárit végzett [lásd: polgári iskola], és 1945 után egy textilüzletben dolgozott eladóként. Aztán mikor elment nyugdíjba, mindenfélével seftelt. Végül Margit nagynéném, aki gyakorlatilag az életben maradt családtagokat dirigálta és segítette, valamikor az 1970-es évek elején szerzett Palikának egy feleséget, akit Arankának hívtak, de a vezetéknévére nem emlékszem. Özvegyasszony volt, és volt egy Tomi nevű tizenéves gyereke. Nagyon szépen éltek, aztán az asszony rákban meghalt a nyolcvanas években. A nagybátyám egyedül maradt, nem tudta magát ellátni, és beköltözött a Vadász utcai nyugdíjas házba. Odaadta a lakását, ez egy tanácsi lakás volt, és beköltözött oda. Nyolcvanhat éves korában, szívinfarktuszban halt meg.

Édesapám legfiatalabb húga, René egy nagyon csinos, szép és mutatós nő volt, aki a Corvin Áruházban volt elárúsító. Azt hiszem, négy polgárit végzett. Rengetegen udvaroltak neki, de nemigen vették őt jó módú fiúk feleségül. 1944-ben ő is elpusztult.

Anyai ágról a nagyapámat, Weisz Antalt nem ismertem. Itt éltek Budapesten, Angyalföldön. Nem voltak vallásosak. Van egy fénykép 1916-ból, amin katonaruhában van, úgyhogy biztos részt vett az első világháborúban. Szabó volt, és tüdőbajban halt meg 1929-ben. Akkor a nagymamám, Pollák Hermina, aki 1889-ben született, negyvenegy évesen itt maradt három gyerekkel. A legidősebb volt József, aki 1912-ben született, utána jött anyám, aki 1914-ben született [A 6. fénykép tanúsága szerint 1912-ben Weisz Ferenc született, aki 1915-ben meghalt. Az 1913-ban készült fénykép alapján József 1910 körül születhetett. – A szerk.], és volt egy öccse, Pali, aki 1917-ben született. Józsi nős volt, gyerekük nem volt. Nagymamának, amikor megözvegyült, dolgoznia kellett, bérelt egy tejcsarnokot. Addig háztartásbeli volt, nevelte a három gyereket. Abban a házban, ahol lakott, volt egy tejcsarnok, OMTK-nak hívták annak idején a tejcsarnokot, de nem tudom, hogy minek a rövidítése [O. M. T. K. – Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ (al. 1922). A 19. század végén és a 20. század első felében többféle, rendszerint egy-egy termékre szakosodott értékesítő szövetkezet működött Magyarországon. Közülük a tejszövetkezetek hálózata tudta a parasztokat leginkább mozgósítani, főleg a Dunántúlon. (1881-ben Szombathelyen alakult meg az első tejszövetkezet, Tolnában és Baranyában pedig – nem függetlenül a két megye német lakosságának

kezdemenyezőkészségétől – már az 1890-es években húsznál több falusi tejszövetkezet működött.) Az első világháborúig nem tudott igazán kibontakozni az Országos Tejgazdasági Felügyelőség által felügyelt tejszövetkezeti mozgalom: sok kis szövetkezet jutott csődbe, s csarnoka bérbeadására kényszerült (Magyar Néprajz). – A szerk.], ezt bérelte, és egészen 1944-ig abban dolgozott. Aztán a nagymamámát kivitték Theresienstadtba, és ott ölték meg.

A legidősebb nagybátyám, József 1933-34 körül dolgozni kezdett, azt hiszem, szabó lett. 1944-ben Mauthausenbe került, vesezsugorral jött haza, és már 1946-ban meg is halt. Pali volt a legfiatalabb fiú, nem tudom, mit csinált, csak azt tudom, hogy ifjúkommunista lett, birkózott, ilyen sportoló alkat volt. Szegény, nagyon fiatalon mint ifjúkommunista, még az 1940-es évek elején került ki Ukrajnába, munkaszolgálatba. Ott mindenféle balhéi voltak, kikötötték, szörnyűségek történtek vele, és már 1943-ban elpusztult.

Anyukám a nyolcosztályos gimnáziumból négy évet végzett el, a Zsidó Gimnáziumba járt, és amikor a nagypapa meghalt, abbahagyta, és ki kellett tanulnia a fehérnemű-varrónőséget. Fehérneművarróként dolgozott valamilyen varrodában. Tizenhét éves korában ismerte meg apámat, nem volt még tizennyolc éves, amikor összeházasodtak. Apukám akkor harminckét éves volt. A templomban ismerkedtek meg, de hogy melyikben, ebben nem vagyok egészen biztos, azt hiszem, a Dózsa György úti [akkor: Aréna út] zsinagógában. Amennyire ilyen közvetett dolgokból ki tudom venni, anyámnak ez nem volt egy nagy szerelmi házasság. Fiatal volt, azt hiszem, még nem volt elég érett a házasságra. A házasság után rögtön lett gyerek, méghozzá egy ikerpár, akik koraszülöttek voltak, és meghaltak. De rögtön jöttem én 1934 májusában. Az apukám, akinek négy polgárija volt, tisztviselőként dolgozott a Beszkártnál [BSZKRT], anyukám otthon maradt, és nem dolgozott egészen 1940-ig. Otthon volt velem [Sólyom Olga többször említi, hogy édesapja a Beszkártnál (Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt.) dolgozott, azonban az iratok szerint a Budapesti Helyi Érdekű Vasutak Rt. volt a munkahelye. – A szerk.]. Amikor az apukámat először elvitték munkaszolgálatra, akkor anyukám kénytelen volt elmenni dolgozni, és Rotschild Kláránál dolgozott mint varrónő [Rotschild Klára (1903–1976): divattervező. 1934-ben nyitott önálló szalont. Neve nemzetközileg is ismert volt. 1945 után állami alkalmazottként a Clara-szalon művészeti vezetője volt. – A szerk.]. Nem fehérnemű-varrónőként. Nagyon jó keze van anyámnak. Itt dolgozott, amíg lehetett, egészen 1944 elejéig.

Apám 1919-ben, huszonegy évesen vörös katona volt, a románok elfogták, és halálra ítélték [A Magyar Vörös Hadsereg a Tanácsköztársaság (lásd ott) fegyveres ereje, felállítását 1919. március 22-én rendelték el, augusztus 6-án feloszlatták. – A szerk.]. Egy egész éjjel álltak a kivégzőosztag előtt, de valamiért megkegyelmezték nekik. Ezen az éjjelen apám megőszült, én már csak így láttam.

Anyám soha nem volt vallásos, de betartotta az összes kórságot [lásd: étkezési törvények], mert az apám vallásos ember volt. Nem ortodox, hanem neológ. Minden este lejárt a Tar utcai imaházba. Péntek este volt gyertyagyújtás, az ünnepeket megtartottuk, apukám tartotta mindig a szédert. Anyám a nagy szegénységben is kóser konyhát vitt. Volt két vájdling a mosogatáshoz, a tejes edények fehérek voltak, azok voltak a kredenc egyik végén, és a pirosak voltak a húsosok. A háború után ennek vége lett.

Kiskoromban a nyaralást az jelentette, hogy kimentünk a Palatinus strandra. Annak idején a Margit-szigetre nem lehetett csak úgy ingyen bemenni, hanem fizetni kellett. Az édesapám mint

Beszédkartos tisztviselő ingyen bérletet kapott a Margit-szigetre. Valami kedvezmény a Palatinus strandra is volt, ezért én a gyerekkoromat nagyrészt a Margit-szigeten töltöttem, vasárnaponként hármásban, apukámmal és anyukámmal. Úszni is úgy tanultam meg, hogy az apukám a Palatinus strandon bedobott a mélyvízbe, és ott állt mellettem. Nem féltem, és nem haragudtam, hanem élveztem, mert bolondoztunk. Az apukámmal folyton bolondoztunk. Imádtam az apámat, akinek nagyszerű humora volt.

Elemibe a Hollán utcai zsidó iskolába jártam, ez egy koedukált osztály volt [lásd: koedukáció], fiúk, lányok vegyesen jártunk. 1940-ben kezdtem az elemi, és 1944-ben fejeztem be. 2003-ban megszerveztünk egy ötvenkilenc éves osztálytalálkozót. Összejöttünk húszan. Izraelből, Kanadából, Amerikából és természetesen Budapestről, és egy nagyszerű társaság jött össze. Kiderült, hogy mindenki vitte valamire. A társaság kilencvennyolc százaléka értelmiségi lett, és nem is akármilyen. Van köztük kémikus, költő, pszichológus, egy nagy kanadai cég elnöke-vezérigazgatója, számítástechnikus, fizikus. A húszból, akik összejöttek, körülbelül a fele Magyarországon él.

Imádtam az apámat, akinek én voltam a mindene, egyetlen gyermeke. Ma is érzem a kezemet a kezében, amikor hatéves koromban iskolába kísért, ami ugyan messze volt tőlünk, de épp ezért reggelente korábban indultunk el otthonról, hogy egy jó darabon gyalog mehessünk, kettesben legyünk. Közben mesélt, viccelődött, nagyokat nevtünk – ez volt a boldogság. Nem tartott sokáig. Hét éves voltam, amikor először vitték munkaszolgálatra, és mi anyámmal vasárnaponként Nagytarcsára mentünk el, ahol egy-két órára együtt lehettünk vele.

Aztán jött 1944. A harmadik emeleti ablakunkból zokogva néztem utána, ahogy viharkabátjában, valami hátizsákkal lassan eltűnik a szemem elől. Tudtam, felfogtam, lehet, hogy soha többé nem látom őt viszont.

Aztán jött a csillagos ház. Mi az Ó utca 40-be költöztünk, valami távoli rokon háromszobás lakásába, ahol húszan vagy huszonötven zsúfolódtunk össze. Aztán eljött október 15. Ez vasárnapra esett, és a Budapesten lévő munkaszolgálatosok néhány óra eltávozást kaptak. Apámmal együtt hallgattuk délben Horthy proklamációját [lásd: Horthy-proklamáció], ujjongtunk, hogy vége a háborúnak, majd egy-két óra múlva a végső kétségbeesés lett úrrá rajtunk [lásd: nyilas hatalomátvétel]. Tudtuk, hogy ez a vég. Könyörögtünk apámnak, ne menjen vissza a századához, maradjon velünk, már úgymint minden mindegy, legalább együtt vagyunk, de ő hajthatatlan volt, mert azt mondták nekik, ha valaki megszökik, akkor a többieket megtizedelik. Ezt ő soha nem vette volna a lelkére. Visszament. Soha többé nem láttam.

A háború után, a zsidó gimnáziumban, napi rendszerességgel volt szó arról, kinek a hozzátartozója hol volt és mikor, és honnan nem jött vissza. Az én esetemben az első angolórán derült ki, hogy a tanárnőm férje ugyanabban a században volt, ahol az apukám, és megadta nekem annak a bajtársuknak a címét, aki onnan visszatért. Ő mondta el, hogyan és miként halt meg apám, akinek az utolsó szava is az volt, hogy mi lesz a kislányommal. Sopronbátfalván flekktífuszban halt meg 1945. február 13-án vagy 14-én [A flekktífusz vagy kiütéses tífusz – magas lázzal és fejfájással járó fertőző betegség, főleg a ruhatetvek terjesztik. – A szerk.].

A csillagos házból anyámmal, apám Erzsébet nevű testvérével és a Frigyes nevű unokatestvéremmel svájci Schutzpass [lásd: menlevél] révén bekerültünk a Kolumbusz utcai

úgynevezett nemzetközi védett táborba [lásd: Kolumbusz utcai menekülttábor]. Itt ideiglenes fatákolmányokban zsúfolódtunk össze, földön, falócákon ülve, fekvve, mint a heringek. Mindenkit beoltottak tifusz ellen, amitől nekem negyven fokos lázam lett, de gyógyszer persze semmi. Közben iszonyatosan tetvesek voltunk. Anyám negyven fokos lázasan és tetvesen minden áldott nap kivitt a mínusz tíz fokba, csak hideg víz volt az udvaron, és abban lefürdetett, és a velünk lévő ruhákat cserélgette. Túléltem. A nemzetközi védettség persze nem akadályozta meg a nyilasokat, hogy megszállják ezt az intézményt. Összeterelték a többnyire nőkből, gyerekekből és öregekből álló tömeget, majd kiválasztották a még munkaképes nőket, akiket különállítottak, és valahova elvittek. Köztük volt anyám is. Én ott maradtam a nagynénimmel, akinek sikerült magát öregnek maszkíroznia, és a szintén gyerek unokabátyámmal. Bennünket aztán elhajtottak a gettóba.

Itt a Klauzál tér 13-ba kerültünk, egy szép régi ház harmadik emeletére. Innen akartam szinte naponta leugrani, mert úgy éreztem, apa és anya nélkül már nem akarok élni. Szegény nagynéném teljesen odavolt, hisz most már ő felelt értem. Elment apám Hédi nővérenek akkor húszéves Elza nevű lányához, aki, mint már említettem, a Nemzetközi Vöröskeresztnél tevékenykedett, és könyörgött neki, hogy valahonnan kerítse elő anyámat, mert nem tudja, mit csináljon velem.

Anyám a Teleki tér 5. szám alatti nyilasházba került [A Teleki tér 4–10-ben (az egykori Antiszemita Párt egyik gyülekezőhelyének – Teleki tér 8 – szomszédságában volt nyilasház – gyűjtőház –, ahova 1944 őszén „utcán elfogott, lakásokból kirángatott zsidókat hoztak be... . Egy csoportjukért, ötven- valahány ember, akiket december első napjaiban elhurcoltak a nemzetközi gettóból (Tátra utca 15), Wallenberg emelt szót. Nap mint nap ki tudott innen menteni néhány embert, mindenkit azonban ő sem” – olvasható a „Zsidó Budapest” c. munka 480. oldalán. Ezek szerint a Kolumbusz utcai menekülttáborból is hurcoltak ide embereket. – A szerk.], és ott véletlenül összekerült Margit nagynénémmel. Anyám, a csodával határos módon, egy kisnyilassal elküldött egy levelet Hédinek, és tudatta, hogy hol vannak. Így tudta meg Elza, aki végül is kiszöktette anyámat és a nagynénimet. Mint vöröskeresztes élelmet vihetett be a foglyoknak, de előbb végigjárta az épületet, míg rájuk talált, és akkor kilökte őket a kapun, hogy segítsenek behordani az élelmiszeres zsákokat. Amint kívül voltak a kapun, sikerült elvegyülniük a tömegben és elmenekülni. Aztán Margit is bujkált, a libás mivoltából fakadóan rengeteg keresztény embert ismert, piacozókat meg szállítókat, és azok bujtatták.

Én egyik éjszaka azt álmodtam, hogy állok a széles lépcsőházban, és látom, ahogy anyám jön fölfelé. Két napig egész nap ott strázsáltam, és a harmadik nap – pontosan úgy, ahogy megálmodtam – megjött anyám. Ezt követően anyám és a nagynéném úgy döntöttek, nem várjuk meg, amíg lezárják a gettót, ki kell szöknünk, mert ott biztosan elpusztítanak bennünket. Még tartott a keresztényeknek a gettó területéről való kiköltöztetése, és egy kiskocsit húzó család mögé álltunk, mint akik segítenek a kocsit tolni. A Csányi utcán át „kisétáltunk” a gettó területéről.

Ekkor elkezdődött körülbelül öt hétig tartó bujkálásunk kálváriája. A gettóból való kimenekülés után, jobb híján, visszamentünk az Ó utcai csillagos házba, mert azt reméltük, hogy az elhagyott lakásba még nem költözött be senki, és ott meghúzhatjuk magunkat. A házmester azon ritka kivételek közé tartozott, aki a lehetőségeihez mérten segíteni igyekezett. Egy-egy éjszakára meghúzhattuk magunkat a házban, és figyelmeztetett, ha baj volt. Egyik nap a házmester figyelmeztetett, hogy a lakásokba németek költöztek, így innen el kellett mennünk. Valami úton-módon eljutottunk a Kisfaludy utcába, egy elhagyott bútorgyár szuterénjébe, ahol a helyiség egy

emeletes fapriccsal ketté volt választva, és ahol nyilasok „vigyáztak” ránk. Ezért az ott dekkoló zsidók fizettek. Emlékszem egy esetre, amikor az éjszaka kellős közepén hirtelen berontott két fegyveres kisnyilas, és ordítva közölte, hogy a főtestvérnek azonnal adjunk össze tízezer pengőt, mert különben az egész bandát kiviszik a Duna-partra, és a Dunába lövik [lásd: zsidók Dunába lövése]. Összejött a pénz. Aztán egy nap, amikor már javában folyt Pest ostroma, és naponta többször bombáztak, a pincénkbe is becsapott a bomba [lásd: Budapest bombázása]. Én csak arra emlékszem, hogy üvöltök, körülöttem minden elrepül, és hullik rám a vakolat. A bomba, mint kiderült, a szomszéd házba csapott be. Másnap azt az épületet, ahova behúzódtunk, ugyancsak lebombázták, így tovább kellett menekülni. A helyzet nagyon veszélyes volt, mert akit sötétedés után az utcán találtak, szó nélkül agyonlőtték. Így volt olyan, hogy nyilvános vécében bújtunk el este, rettegve, nehogy valaki be találjon jönni.

Aztán a nagynénim [Reisch Mártonné Schwarcz Erzsébettel és Frigyes nevű fiával együtt hagyták el a gettót. – A szerk.] kitalálta, igényeljük ki egy elhagyott zsidó lakást. Iszonyú nagy vakmerőség kellett ahhoz, hogy a két nő bemenjen az előjáróságra azzal a mesével, hogy most menekültek el az oroszok elől egy akkor épp felszabadult Pest környéki helységről, és itt vannak két gyerekkel, adjanak nekik valami lakást. Az unokabátyám sapkáját az orráig be kellett húzni, hogy a vörös haja és szeplői ne áruljanak el bennünket. Csodák csodájára kiutaltak egy lakást az Aradi utcában. Rettenetes lelkiállapotban mentünk oda, mert nyomasztott az a tudat, hogy bemegyünk egy zsidó lakásába, akivel ki tudja, mi történt már azóta. Ugyanakkor féltünk is, hogy mi történik velünk, ha éjszakára nem lesz fedél felettünk. Tehát bementünk a lakásba. A legnagyobb baj az volt, hogy iszonyúan éhesek voltunk. Fűteni nem volt mivel, éhesek voltunk, és még villanyt se mertünk gyújtani, remélve, hogy nem vesznek rólunk tudomást. Ráadásul pokolian féltünk a bombázástól. Az éhezést és a bombázástól való félelmet nem bírván, másnap lementünk a pincébe azzal, hogy lesz, ami lesz. Akkor Pesten már mindenki ott élt. Ezek után a nagynéném két bombázás között kimerészkedett az utcára, és hozott egy kis krumplit, amit valahonnan lopott. Alighogy feltettük a közös tűzhelyre főni, megjelent a nyilas házparancsnok, élet és halál ura, és közölte, amennyiben egy órán belül nem szerzünk valamilyen igazolást arról, hogy nem vagyunk zsidók, elvitet minket. Otthagyva csapot-papot, krumplit, leléptünk. Az unokabátyámmal még évtizedek múlva is azt tartottuk az egyik légszörnyűbbnek a háborús emlékeink közül, amikor a várva várt ennivalót ott kellett hagyni. Akkor elváltunk a nagynénémmel, ő a fiával külön bujkált.

Aztán megint jött a nyilvános vécé, az egy-egy éjszakára elbújás valahol. És akkor megint az Ó utcai házmester segített. A háború előtt az Ó utca az utcalányok utcája is volt. A házmester ismert egyet közülük, akinek épp gyereke született, és szüksége volt pénzre, így ez a nő befogadott minket a Rózsa utcában lévő lakásába. A gyereknek mákfőzettel átítatott cumit adott, hogy ne bőgjön állandóan. Többnyire az én dolgom volt ringatni. Ekkor már az ostrom utolsó napjait éltük, és végképp nem volt mit enni. Amikor az első orosz katona bejött a pincébe, rám esett a tekintete, amint valami rongyon feküdtem szinte élettelenül. A tolmács révén megkérdezte, mi van velem. Anyám közölte, hogy már négy napja egy falatot sem ettem, és olyan gyenge vagyok, hogy nem tudok felkelni. Ekkor kiment, és egy tele csajka étellel jött vissza. Mint kiderült, ez az orosz scsí volt [A békebeli scsí savanyú- vagy édeskáposztából vagy mindkettőből sok zöldséggel és marhahússal készült leves. – A szerk.]. Anyám kávéskanalanként adta nekem, majd napokig ettünk belőle.

A háború után továbbra is a Lehel út 49/A-ban laktunk. A Lehel út egy hosszú szakaszán kaszárnnyak voltak, amikben természetesen oroszok voltak, akik között orosz katonanők és

katonafeleségek is voltak. Ezeknek varrt anyám cukorért meg zsírért, valami kajáért, mert infláció volt [lásd: feketézés, cserekereskedelem]. Különösen a cukor volt fontos, mert én 1945 őszén sárgaságot kaptam, és ezzel semmiféle zsiradékot nem szabad enni. Ugyanis 1945 nyarán a Joint elvitt valahova Balatonra, nem emlékszem, hova, talán Aligára, és nem volt vonat, amivel hazahozzanak. A kaja is elfogyott. Nem volt más választás, a faluban volt egy Hangya szövetkezet, és ott lehetett párizsit kapni. Kenyér nem volt, ettük a párizsit minden nélkül, ettől kaphattam sárgaságot. Ezenkívül a fiúk elvittek barackot lopni, mert jól tudtam szaladni, és volt egy olyan ruhám, amit a derekán meg lehetett kötni, és körbe lehetett rakni őszibarackkal. Úgyhogy szatyor helyett engem használtak. Rendkívül finom őszibarackot hoztunk.

Amikor az oroszoknak való varrás abbamaradt, anyám továbbra is varrt, de már magyar kuncsaftoknak. Sokat dolgozott, mert ez volt az egyetlen jövedelemforrás. Közben anyám dolgozott, én ott ültem, és tisztáztam, és vezettem a háztartást. Úgy tanultam meg főzni, hogy mialatt anyám dolgozott, közben mondta, mit hogyan kell csinálni. Így aztán tizenkét éves koromban gyakorlatilag a teljes háztartást tudtam vezetni. Sőt még előbb is, mert 1945 tavaszán az anyám elment vidékre kajáért egy kis kocsival, és én ott maradtam tizenegy évesen egy beriglizett lakásban egy hétig, és elláttam magam. Nem tudom, hogy, de elláttam magam, nem haltam éhen. Érdekes módon nem is féltem. A bombázástól féltem, a nyilasoktól nagyon féltem, de a háború után eszembe sem jutott félni. Semmitől nem féltem. Az oroszoktól sem féltem, pedig félhettem volna [lásd: malenkij robot].

1945 márciusában megkezdődött a tanítás. Anyám még 1944 nyarán beíratott a zsidó gimnáziumba, így eleve oda mentem. Akkor az Abonyi utcai iskola a Röck Szilárd utcában volt, a mai Rabbiképző helyén. Csak hetente háromszor volt tanítás, mert a közlekedés még nemigen működött, én is gyalog jártam a Lehel utcából, ami több mint egyórás út volt. Az egész tanév akkor három hónapig tartott, de elvégeztem az első gimnáziumot. Az 1945/46-os tanévet már a Hollán utcai iskolában jártam, ez az Abonyi utcai iskola egy tagozata volt, csak lánygimnázium.

1946 és 1948 között hegedülni tanultam. Margit nagynénémtől kaptam egy hegedűt, és ha már volt, tanultam kábé két évig egy zeneiskolában. De nem szerettem a tanáromat, meg 1948-ban mentem a népi kollégiumba, meg nem éreztem különleges tehetséget, így nem folytattam.

Az anyám a háború után belépett rögtön a kommunista pártba. Gondolom, hogy mint az összes többi felszabadult zsidó, úgy gondolta, hogy ott a helye. Soha előtte nem politizált. Valószínűleg sokuknál ez a vallás egyik megnyilvánulási formája volt. Nálam is. Kellott egy másik felettes ént keresni. Magamról is beszélek, mert én is ugyanezt éltem át. Szóval, belépett a kommunista pártba, és ott tevékenykedett. A házunkban lakott Nezvál Ferenc, későbbi igazságügy-miniszter [Nezvál Ferenc (1909–1987): a háború előtt bőripari munkás, 5 elemi végzettségű. 1928-ban belépett a Kommunista Ifjúságmozgalom Szövetségébe (KIMSZ), 1929–1939 között ún. házi internálás alatt volt. Miután megszökött, a szovjet csapatok bevonulásáig illegalitásban élt. 1955-ben jogi doktori oklevelet szerzett az ELTE-n. 1956 decemberétől 1966 végéig, nyugdíjazásáig volt igazságügy-miniszter. – A szerk.]. Abban az időben nem volt gyerekük, engem nagyon szerettek, sokat összejártunk, és elképzelhető, hogy az ő hatása is szerepet játszott ebben, hogy rádumálta anyámat, hogy lépjen be a pártba. Anyám lejárt a pártba, és én is lejártam vele. Elég sokszor voltak ilyen összejövetelek. Nem kifejezetten taggyűlések, hanem valami szemináriumféle. Ott engem nagyon megkedvelt a Tóth Gyuri bácsi és a Szerémi Boriska, akik a 13/15-ös körzetnek

voltak a vezetői. Ők illegális kommunisták voltak, ők is gyerektelenek voltak, és engem nagyon megkedveltek. Megkérdezték, hogy hajlandó lennék-e analfabéta angyal földi asszonyokat tanítani írni-olvasni. Elvállaltam, és csináltam is egy pár hónapon keresztül. Amíg ősszel iskolába nem kezdtem járni, tanítottam az asszonyokat. Akkor kezdtem az első gimnáziumot. Tizenkét éves voltam, de abszolút érett.

Nem voltam még tizennégy éves, amikor Tóth Gyuri bácsi elkezdett győzködni, hogy te egy olyan klassz gyerek vagy, öntudatos, nem akarsz-e belépni a pártba. 1948 áprilisában elintézte nekem Kádár Jánosnál – ő volt a XIII. kerületi párttitkár –, hogy különleges engedéllyel vegyenek föl a Magyar Kommunista Pártba. Annak ellenére, hogy 1945-ben, 46-ban, 47-ben cionista voltam, alijázni is akartam, ami anyám jóvoltából nem perfektuálódott. Szóval korkedvezményrel beléphettem a Magyar Kommunista Pártba. Én mindig szerettem segíteni, mindig valamit dolgoztam, valami társadalmi munkát végeztem.

Elég sok konfliktusom volt az iskolában, mert 1948-ig a zsidó gimnáziumba jártam, és ott tudták rólam, mert én soha semmit nem titkoltam, hogy a pártban ügyködök. Volt a hittantanárral ilyen hitvitám meg minden. Tudniillik azzal együtt, hogy zsidó gimnáziumba jártam, amikor megtudtam, hogy megölték az apámat, akit végtelenül szerettem, és aki mai napig nincs nap, hogy ne jusson eszembe, valami mérhetetlen elkeseredés uralkodott el rajtam, és azt mondtam, hogy ha – mert én is vallásos voltam természetesen apám révén – egy olyan embert, mint az apám, aki segítőkész volt, jó volt, vallásos volt, tisztességes volt, az Isten hagyta megölni, akkor nincs Isten. Elkezdtem vad istentagadóvá válni. Emlékszem arra, hogy az anyám éppen nem volt otthon, és jöttek a hitközségtől az adót beszedni. Ez 1946-ban volt. Mondtam, hogy nem fizetünk. Azt mondták, hogy akkor ki kell lépni a hitközségből. Ki kell lépni? Fogtam magam, felöltöztem, és lementem oda a Dózsa György úti [Aréna úti] templomba, és kiírtam magamat és anyámat a hitközségből. Egyszerűen kiiratkoztunk. Amikor az anyám hazajött, közöltem vele, hogy ez van. Nem foglalkozott az egész kérdéssel. Úgyhogy én ilyen vad ateistává váltam akkor. Pedig a zsidó gimnáziumban közben héber nyelvi versenyt nyertem, és Bibliát tanultam, de ez már nem hit volt, hanem az iskola és a közösség. Nagyon fontos volt számomra az a közösség. Szép emlékeim vannak innen is, mai napig tartom a kapcsolatot néhány osztálytársammal. Aztán 1948-ban, amikor államosították az iskolákat [lásd: iskolák államosítása Magyarországon], ezt is megszüntették. Akkor már Budán laktunk, és fogtam magam, elmentem, megnéztem a Szilágyi gimnáziumot. Nagyon szimpatikus volt, és beiratkoztam oda. Mindent magam intéztem, az anyám jóformán azt sem tudta, csak közöltem vele, hogy éppen hova járok, melyik iskolába.

A Lehel úti lakásunk egy egyszobás lakás volt. Anyám úgy gondolta, hogy költözzünk valami nagyobb lakásba. Úgy emlékszem, csere révén költöztünk az első kerületbe, a Fazekas utca 4-be, egy két szoba hallos, személyzeti szobás lakásba. A lakás az ötödik emeleten volt, a legtetején laktunk. Gyönyörű szép lakás volt, csak északi fekvésű, központi fűtéses, és olyan iszonyú hideg volt, hogy soha nem fáztam annyit, mint abban a lakásban.

Szóval, 1948 őszén a Szilágyi gimnáziumba kerültem, és ott is érettségiztem. Ott még tanultunk hittant, és elég nagy konfliktusom is volt, mert a hittantanárunk feladott egy ilyen dolgozatot, hogy a profetizmus és a szocializmus közötti összhang. Én dühös lettem ettől a megfogalmazástól, és az én nagy filozófiai tudásommal bebizonyítottam az ellenkezőjét. Ebből is lettek kisebb-nagyobb konfliktusaim, de hát túléltem, és az 1949/50-es tanévben már nem volt hitoktatás [1949

szeptemberében törölte el az Elnöki Tanács 1949: 5. sz. törvényerejű rendelete a kötelező iskolai hitoktatást. – A szerk.].

Amikor 1948-ban a zsidó gimnáziumból átiratkoztam a Szilágyi Erzsébet leánygimnázium ötödik osztályába, anyám úgy gondolta, hogy nehéz körülmények között élünk, menjek el egy kollégiumba lakni. Nem lett volna erre égetően szükség, ennyire nem nyomorogtunk, ő dolgozott, szóval azt hiszem, egy kissé a terhére voltam. Így aztán beköltöztem a középiskolás Kádár Kata népi kollégiumba, itt csak lányok voltak. Nappal iskolába jártam, néha hétvégére hazamentem. Én voltam a kollégium káderese, fogalmam sincs, miért pont én. Egy tanévet voltam ott, aztán 1949-ben a Rajk-per kapcsán fel is számolták. Egyébként életem egyik nagyon szép éve volt, rengeteg élmény, kisebb-nagyobb balhék, éjszakába nyúló „viták” politikáról, erkölcsről meg mit tudom én, de nagyon komolyan csináltuk. Szombatonként táncolni jártunk a jogász kollégiumba, utána mindenki elmesélte az „élményeit”. Pataki Ferenc volt az igazgatója, aki, azt hiszem, akkor még egyetemista volt, ma akadémikus, pszichológus. Nem volt könnyű dolga hatvan-hetven kamaszlánnyal. A kollégium a Budagyöngyénél lévő Belvederében volt, gyönyörű ősparkkal, ma valamilyen egyházi intézményé. Senkivel nem maradt a későbbiekben kapcsolatom, valószínűleg azért, mert egyedül én jártam a Szilágyiba, a többiek más iskolákba.

A háború után egészen 1948-ig a varrásból éltünk, akkor anyám elment egy édességboltba eladónak. Abba a boltba, amelyik a Váci utca és a Régiposta utca sarkán ma is megvan. A varrás már nem ment, nem voltak kuncaftok, és már nem is volt kóser dolog maszek dolgozni [A ruházati iparban az egyedi szabóságok száma az államosítás, valamint a kisipari termelőszövetkezetek szervezése következtében a korábbi létszám töredékére csökkent. A Magánkisipari adattár 1938–1971 (KSH, Budapest, 1972) adatai szerint az 1948-ban dolgozó 57 384 iparosból 1953-ra mindössze 9433 maradt. – A szerk.]. Célszerű volt állásba menni. De nem volt sokáig ott, talán egy évig. Elküldték pártiskolára, és 1949 végén bevitték az igazságügy-minisztériumba előadónak. Schwarcz Miklósné, született Weisz Klára. Azt mondták neki, hogy jó lenne, ha magyarosítana. Apámnak még nem volt meg a holtta nyilvánítása, tehát az asszonynevét nem magyarosíthatta, csak a lánynevét. És akkor azt mondtam, hogy tudod mit, magyarosíttassuk az enyémet is. Akkor volt Budapest rendőrfőkapitánya Sólyom László [Sólyom László (1908–1950): altábornagy. 1941-ben mint vezérkari századost nyugdíjazták, az Egyesült Izzóban helyezkedett el. 1942-ben belépett a KMP-be, és bekapcsolódott az antifasiszta mozgalomba. 1945 után a főváros rendőrfőkapitánya, 1947-ben a honvédség vezérkari főnöke. 1950. májusában koholt vádak alapján letartóztatták, halálra ítélték és kivégezték. – A szerk.]. Sólyom László egy rendkívül csinos ember volt, és én kisütöttem, hogy a Schwarcz után nagyon jó lesz nekem a Sólyom. Mire az anyám közölte, hogy ő is Sólyom lesz. Ezen nagyon összeesztünk, mert én azt mondtam, hogy ő legyen Vértess a Weisz után. Nem tudtunk megegyezni, úgyhogy egy szónak is száz a vége, az anyám Sólyom Klára lett, én meg Sólyom Olga, mintha törvénytelen gyerek lennék. Így lettem aztán 1949-ben Sólyom.

A minisztériumban anyámat rávették, hogy menjen egyetemre. És elment a közgazdasági egyetem levelező tagozatára. Még érettségije sem volt. Ebben az időben egyetemre kerüléshez nem kellett feltétlenül érettségi, különösen nem az esti és levelező tagozatra, ahova leginkább felnőttek jártak [Többnyire azért kellett az egyetemi továbbtanuláshoz legalább szakérettségi. Lásd ott. A szakérettségi tanfolyamokat azonban 1948-ban kezdték csak szervezni, elképzelhető, hogy a káderhiány idején úgy ment valaki egyetemre, hogy nem érettségije, főleg ha elvégzett valamilyen szintű pártiskolát. – A szerk.]. Nem volt könnyű dolga, sokat kínlódott, de végül elvégezte. Mivel

anyám az egyetem mellett dolgozott, nekem kellett a háztartást vezetni. Akkor persze még nem volt semmiféle háztartási gép, a mosókonyhában, teknőben mostam, hordtam a kályhába a tüzelőt a pincéből, szóval mindent én csináltam. Anyám csak vasárnap csinált otthon valamit, mert akkor még szombaton is munkanap volt [Az ötnapos, heti negyvenórás munkarendet egy 1981. áprilisi minisztertanácsi határozat írta elő, amit a kéthetenkénti szabad szombat előzött meg néhány éven át. – A szerk.], arról már nem is beszélve, hogy abban az időben mindenféle taggyűlések, szemináriumok stb. voltak, amiken kötelező volt részt venni, és amik mind munkaidő után voltak. Nem volt könnyű élet.

Én a sorsomat gyakorlatilag tizennégy éves koromtól magam intézem. Például 1948-ban a nyári szünetben elmentem a Láng Gépgyárba magkésztő segédmunkásnak. Ez az öntvény mintájához kell, nem éppen női munka. Nehéz testi munkás pótlékot kaptam utána. Plusz hús, plusz cukor, plusz kenyér. Ott dolgoztam négy hetet. Kemény munka volt, mert szörnyű meleg volt. Aztán táborba mentem, ilyen iskolai táborba. Tizenhat éves koromban Sztálinvárost építettük az iskolával [A mai Dunaújvárosról, az egykori Dunapenteléről van szó, amely 1951 és 1961 között a Sztálinváros nevet viselte, és ahol 1950-ben kezdték építeni a Dunai Vasművet. – A szerk.]. Minden nyáron minimum hat hetet dolgoztam, mert az anyámtól meglehetősen kevés pénzt kaptam, és nem is szerettem kérni. Közvetlenül érettségi után például a Fém- és Alumínium Kutató Intézetben [Vas- és Fémipari Kutatóintézet] a laboratóriumban dolgoztam, különböző összetételű ötvözeteket kellett csinálni. Hetven fokos melegben dolgoztunk, amikor kijöttem a harminc fokba, fáztam.

Az anyám azt se nagyon tudta, hova járok iskolába. Mindig csak vittem haza a jeles bizonyítványokat. Szerettem tanulni. Angolt külön is tanultam, anyám erre áldozott. Így aztán, amikor 1949-ben kerestek tolmácsokat a VIT-re, jelentkeztem, és föl is vettek [Világifjúsági Találkozó (VIT) – Az 1945-ben alakult Demokratikus Ifjúsági Világszövetség (DIVSZ), a világ kommunista- és munkáspártjai ifjúsági szervezeteinek a nemzetközi szövetsége által szervezett fesztiválsorozat. Az elsőt 1947-ben rendezték Prágában, a másodikat 1949-ben Budapesten. A politikai cél az volt, hogy az egyre erősebb hidegháborús légkörben a Szovjetunió növelhesse és demonstrálhassa befolyását az ifjúság körében. Eleinte kétfévente szervezték, 1959-től háromévente, 1968-tól ötévente szervezik. Mai neve: Világifjúsági és Diáktalálkozó. – A szerk.]. Hát ugye káder is voltam, párttag is voltam, megbízható is voltam. Először az angol delegáció mellett voltam tolmács. Aztán a VIT után egy héttel volt a DIVSZ kongresszus (Demokratikus Ifjúsági Világszövetség), akkor meg az indiai delegáció mellett voltam. A kettő között pedig az indonéz delegáció mellett voltam. Nagyon érdekes társaság volt. Nekem nagyon tetszett ez a kvázidiplomáciai tevékenység, és úgy döntöttem, hogy diplomata leszek.

Anyám különben nem volt sokáig a minisztériumban. Utána különféle KGM vállalatoknál dolgozott [KGM – a Kohó- és Gépipari Minisztérium rövidítése], a Láng Gépgyárban meg nem tudom, hol mindenhol. A Gammában [Gamma Optikai Művek] személyzetis volt. A többi helyen előadói beosztásban a munkaügyi osztályon meg ilyen helyeken, lévén közgazdasági végzettsége. A személyzeti vezetőn kívül soha nem volt vezető beosztásban, de hát az is ilyen egyszemélyes munka volt. Már nem is emlékszem, melyik gyár munkaügyi osztályáról ment el nyugdíjba.

1952-ben leérettségiztem a Szilágyiban, és jelentkeztem a Külügyi Akadémiára. De volt egy ronda antiszemita igazgatóm a Szilágyiban, aki elsinkófálta a kérvényemet. Mire észhez kaptam, hogy nem hívtak be felvételre, addigra lezárult minden. De 1952-ben lasszóval fogták az egyetemre a

diákokat. Jöttek a különböző egyetemekről, és az érettségiző osztályokkal beszéltek, hogy gyere hozzánk, gyere ide, gyere oda. Én a matekhoz, fizikához meg a természettudományos tárgyakhoz hülye voltam, engem a történelem, irodalom, ilyesmi érdekelt, tehát humán beállítottságú voltam, de tanár nem akartam lenni, hogy bölcsészkarra menjek. Hova lehetne még menni? Akkor jöttek a Lenin Intézetből, és azzal csábítottak oda, hogy ott eleve két nyelvet tudok tanulni, és ha elvégzem, és rászánok még egy évet, onnan mehetek egyenesen a Külügyi Akadémiára [A Lenin Intézet 1952 tavaszán alakult az Egyetemi Orosz Intézetből. Feladata: „Magas színvonalú marxista-leninista képzettséggel rendelkező és az orosz nyelvet jól ismerő egyetemi előadók, ideológiai munkaterületen dolgozó funkcionáriusok képzése.” 1956-ban szűnt meg; Külügyi Akadémia – az 1948. évi LVIII. törvénnyel létesített intézmény; két évfolyamra tagolódott, felügyeletét a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben a külügyminiszter gyakorolta. – A szerk.]. Így öt év alatt két diplomám lesz. Ez rendkívül vonzó volt a számomra, úgyhogy elmentem a Lenin Intézetbe felvételizni a marxizmus-leninizmus szakra. Felvettek. Heti huszonkét óra nyelv volt, orosz és angol, és én ezt rettenetesen élveztem. Tanultunk mindenféle történelmet, földrajzot.

Talán érdekes iskolatörténeti adalék, hogy milyen tantárgyak voltak és milyen óraszámmal:

I. félév: Marxizmus-leninizmus alapjai – heti 4 óra

Magyarország története – heti 4 óra elmélet

Politikai és gazdasági földrajz – heti 2 óra

Magyar irodalomtörténet – heti 3 óra

Orosz nyelvtan – heti 8 óra

Orosz lexika – heti 10 óra

Testnevelés – heti 2 óra

Honvédelmi ismeretek – heti 3 óra

II félév: Marxizmus-leninizmus – heti 6 óra

Orosz nyelvtan – heti 8 óra

Orosz lexika – heti 8 óra

Magyarország története – heti 4 óra

Magyar irodalom – heti 2 óra

Politikai és gazdasági földrajz – heti 2 óra

Honvédelmi ismeretek – heti 3 óra

Testnevelés – heti 2 óra

III. félév: Marxizmus-leninizmus – heti 6 óra

Orosz nyelvtan – heti 8 óra

Orosz lexika – heti 10 óra

A Szovjetunió földrajza – heti 2 óra

A magyar munkásmozgalom története – heti 2 óra

A korszerű természettudomány alapjai – heti 3 óra

Testnevelés – heti 2 óra

IV. félév: Marxizmus-leninizmus – heti 6 óra

A Szovjetunió népeinek története – heti 2 óra

Egyetemes történet – heti 3 óra

A magyar munkásmozgalom története – heti 4 óra

Orosz nyelvtan – heti 6 óra

Orosz lexika – heti 6 óra

Testnevelés – heti 2 óra

V. félév: Az SZKP története – heti 4 óra

Politikai gazdaságtan – heti 4 óra

A Szovjetunió népeinek története – heti 6 óra

Egyetemes történet – heti 3 óra

Orosz nyelv – heti 6 óra

Angol nyelv

Az SZKP története, szakkollégium

VI. félév: Az SZKP története, szakkollégium – heti 2 óra

Az SZKP története, szakszeminárium – heti 2 óra

Dialektikus és történelmi materializmus – heti 2 óra

Politikai gazdaságtan – heti 4 óra

A Szovjetunió népeinek története – heti 3 óra

Egyetemes történet – heti 4 óra

Orosz nyelv – heti 6 óra

Elsőéves egyetemista koromban versenyszerűen kézilabdáztam, de úgy eldurvultam, hogy éreztem, hogy ezt nem szabad folytatni. Viszont mindig komolyan túráztam meg úsztam, de nem versenyszerűen. Közben, mivel én nagyon csóró voltam, muszáj volt dolgoznom. Az anyám szerzett egy műszaki rajzoló állást a fogorvosműszer-gyárban. Heti tizennyolc óráért ötszázhatvan forintot kaptam. Műszaki rajzot soha nem tanultam, de attól még csinálhattam. Összeszorítottam a fogamat, és megcsináltam, amit mondtak. Igen ám, de ez délután volt, és akkor kötelező volt minden nap délután kettőig az egyetemen lenni. Szombaton is. Nem volt más választásom, mint időnként meglógni egy-egy utolsó óráról. Csakhogy mindig vannak jótét lelkek. Valaki bemószerolt, hogy én meg szoktam lógni az utolsó órákról. Ezért a harmadév vége felé egy taggyűlésen közölték velem, hogy fegyelmit kaptam. Hogyhogy fegyelmit? Nem is volt fegyelmi tárgyalás. Irtóra berágtam. Akkor adták ki az indexet a vizsgaidőszakra, és utasítottak, hogy menjek be a rektorhoz, és írassam be az indexembe a fegyelmit. Na, több se kellett nekem, bementem, kitálaltam, hogy micsoda disznóság, hogy jönnek ahhoz, engem meg se kérdeznek, hogy miért csináltam, éhen halok vagy nem. Mire közölte, hogy ő nem írja be, menjek az igazgatóhelyetteshez. Bementem, ott is előadtam magamat. A pasas nem szólt egy árva szót sem, elvette az indexemet, és egy évre antedatálva írta be a fegyelmit. Ami azt jelentette, hogy abban a pillanatban el is évült. Ezt megláttam, rájöttem, fogtam magam, és ezzel az indexszel átmentem a közgazdasági egyetem oktatási osztályára. Megkérdeztem, hogy átvennének-e. Hova? Azt sem tudtam, milyen tagozatok vannak, csak azt, hogy van ipar szak van, mert az anyám oda járt. Mondom, az ipar szakra. Mikortól? Ősztől. De még egyszer kell járni a harmadévet. Jó, akkor harmadévre. Át is voltam véve. A barátnőmmel üzentem a Lenin Intézetbe, hogy többet ne várjanak.

Ez volt 1955-ben. Ez egy szörnyű év volt. Közölték, hogy különbözetivel le kell tennem az első két év anyagát. Nyelvből nem kellett, marxizmusból nem kellett, meg mit tudom én, miből nem kellett. De nyolc tantárgyból kellett különbözeti vizsgát tennem a harmadév folyamán. Ebből négy szigorlat volt. Plusz a saját évfolyamom vizsgái, úgyhogy tíz hónap alatt húsz vizsgát tettem le.

Közben 1955 júliusában férjhez támoilyogtam, és 1956 januárjában már terhes voltam. Az utolsó különbözeti vizsgámat Berend T. Ivánnál tettem le 1956 augusztusában gazdaságföldrajzból, aki úgy megijedt, amikor meglátott ekkora hassal, hogy azt hitte, ott szülök meg [Berend T. Iván (1930) – történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt 1985–1990 között. – A szerk.]. Kérem, ne izguljon, nem lesz semmi baj. Ő idegesebb volt, mint én. Végül bukás nélkül végigcsináltam ezt a harmadévet.

1957-ben végeztem a közgázon ipar szakon. Akkor már persze nem voltam jeles, örültem, hogy hármassal szépen átmentem. Nem is voltam szabadságon, mert július 28-án kaptam meg a diplomát, és már szeptember elsején dolgoztam.

A Gumigyárba, a Kerepesi útra kerültem. Ennek az a története, hogy anyám összetalálkozott Somogyi Palival, egy régi ismerősével, aki a Gumigyárnak volt az igazgatója. Kérdezte anyámat, hogy nem kell-e neki állás. Mert 1956 után rengeteg embert kirúgtak az állásából. Anyám mondta, hogy neki nem kell, de a lánya most végez, nem venné-e oda. Bementem, és a Somogyi Pali rögtön valami vezetőnek akart kinevezni. Mondtam, hogy ne hülyéskedjünk, és elmentem a kalkulációba, mert éppen ott kellett valaki. Később átkerültem a kereskedelmi osztályra [1890-ben alakult a Magyar Ruggyantaárugyár Részvénytársaság (MRG), a háború előtti legnagyobb gumiipari vállalat. 1949-ben a magyar gumigyárakat államosították. A kisebb gyárak megszűntek, csak a három

legnagyobb működött tovább. 1963-ban megalakították az Országos Gumiipari Vállalatot (OGV), mely 1973-ban a Taurus Gumiipari Vállalat nevet vette fel. (1996-ban a Taurus Gumiipari Rt.-t megvette a Michelin.) – A szerk.].

Az a Somogyi egy teljesen tanulatlan zsidó ember volt, az eredeti szakmája bádogos és vízvezeték-szerelő. Azt hiszem, sikerült vele elvégeztetni egy év gazdasági akadémiát, de azt is nagyon nehezen viselte. Viszont egy abszolút természetes eszű és született vezető volt. Imádták az emberek. Nem játszotta meg az eszét. Egy keménykötésű pali volt. Úgy vállalta el a Gumigyár vezetését, amikor 1948-ban [1949-ben] államosították, hogy megkérdezte, hogy ki az, aki ért a gumigyártáshoz. Megvolt a természetes esze, hogy rájöjjön, valamit mégis kéne tudni róla, mert a vízvezeték-szerelés kevés. Mondták, hogy az a két ember, a főtechnológus és a főmérnök sitten van szabotázs miatt. Elkezdett utánanézni, hogy mi volt ez a szabotázs, és kiderült, hogy semmi. Kikötötte, hogy csak akkor vállalja el, ha ez a két pali kijön a börtönből, és vállalják. És kihozatta ezt a két pasit a börtönből. Gondolhatja, hogy mit meg nem tettek a gyárért! Egy ilyen pasas volt. Soha senkinek nem ártott, nem vitetett el senkit, nem rúgott ki senkit, ha valaki hozzá ment segítségért, segített. Irtó emberséges ember volt. 1956-ban elterjesztették róla, hogy a Rákosi meg a Gerő rokona. Semmi köze nem volt hozzájuk. És 56-ban [lásd: 1956-os forradalom] sem lett semmi bántódása, mert a munkások megvédték.

Miután 1957-ben odakerültem, majdnem minden nap találkoztunk a folyósón. Hogy van anyád? Mi van anyáddal? Közben meghalt a felesége, és ott maradt egy tízéves gyerekkel. Egyszer meglátogatta anyámat, végül elvette feleségül. Anyám meg nem bánta, mert egyedülálló nő helyett igazgatóné lehetett. Összeköltöztek, de három-négy év után el is váltak. Az én anyukámmal nem lehet együtt élni. Ő egy magának való valaki, akinek elképzelései vannak, és ha az nem úgy alakul, akkor azt nem tudja elviselni.

Miután Somogyi elvette feleségül az anyámat, nem akartam ott maradni. Különben is kerestek a külker minisztériumban iparban dolgozó, nyelvet tudó egyedeket, én ezt megtudtam, rögtön jelentkeztem, és így kerültem 1961 februárjában a MINERALIMPEX-hez (Magyar Olaj- és Bányatermék Külkereskedelmi Vállalat) piackutatási előadónak. Akkor már tudtam oroszul és angolul. Ez egy nagyon nehéz korszak volt, mert bekerültem egy idősebb, abszolút polgári társaságba. Az osztályvezető, Szirmai bácsi nagyon régi olajos ember volt. Ott mindenféle újságokat kellett olvasnom, kivonatokat kellett csinálni az üzletkötőknek meg az igazgatónak. És ezek mind fantasztikusan tudtak von Haus aus nyelveket, de oroszul rajtam kívül senki nem tudott. Eléggé cikiztek és lenéztek. Egyébként egyedül nekem volt diplomám. Akkor szereztem magamnak némi renomét, amikor ez a Szirmai bácsi éppen szabadságon volt, és ki kellett dolgozni a Barátság II. olajvezeték gazdaságosságát, szemben a hordós szállítással. A vezérigazgató engem bízott meg, hogy dolgozzam ki. Amikor nekikezdttem, azt is a szótárban néztem meg, mi az, hogy barrel. Fogalmam nem volt, hogy az micsoda. Összeszorítottam a fogam, és elhatároztam, ha török, ha szakad, én ezt megcsinálom. Három hét alatt meg is csináltam. Összejártam mindenkit, házon kívül elmentem olajosokhoz, irodalmat gyűjtöttem, szóval, megcsináltam. Aztán én mentem el szabadságra, mert ez nyáron volt. Jöttem vissza szabadságról, az osztályvezető, Szirmai bácsi azt mondta, hogy kislány, ez férfimunka volt. Nekem ez egy akkora sikerélmény volt! Azért persze nem szerettek meg, még jobban utáltak, úgyhogy amikor 1963-ban a mellettünk lévő házba költözött a Chemokomplex, akkor átmentem, hogy szeretnék ide jönni dolgozni. Ez a Chemokomplex a Komplex nevű külkereskedelmi vállalatból jött létre 1962-ben, amikor a nagy vegyipari

beruházások elkezdődtek. Erre létesítettek egy külön külkereskedelmi vállalatot. A Chemokomplexnél nem volt ismerősöm. Én mindig így mentem valahova be. Fölmentem Gyöngyössy István vezérigazgatóhoz, és bejelentkeztem, hogy szeretnék ide jönni. Ez a Gyöngyössy István a Rajk-per kapcsán nem tudom én, hány évet ült. Egy fantasztikus, nagyszerű ember volt. Annak idején Aschner Lipót mellett dolgozott az [Egyesült] Izzóban, ő volt a személyi titkára [Aschner Lipót (1872–1952) – 1918-tól az Egyesült Izzólámpa és Villamossági RT vezérigazgatója volt. A gyár világvállalattá fejlesztése érdekében kimagasló képességű kutatógárdát gyűjtött össze. 1944-ben a németek Mauthausenba hurcolták, az amerikaiak valamilyen fogolycseréjén Svájcba menekítették, ahonnan a háború után hazatért. – A szerk.]. Egy szuper művelt, intelligens, nagyvilági úr volt. Imádtam őt, egy óriási betűkkel írt EMBER volt. Később ő lett a Külkereskedelmi Bank londoni képviselője [„Gyöngyössy István (1910–1994), jogász. 1932-től az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. munkatársa, 1939-től cégvezető. 1946-tól a bukaresti magyar diplomáciai misszió vezetője, majd a külügyminisztérium protokollfőnöke. 1949–1954 között politikai perben elítélt. 1956-tól a Ferunion, majd a Chemolimpex [helyesebben: Chemokomplex] Külkereskedelmi Vállalat vezérigazgatója, 1967–1977 között a Magyar Nemzeti Bank munkatársa, elnöki tanácsadója, majd a Banco di Sicilia budapesti fiókjának vezetője” (Az idézet forrása: Az oral history archívum életútinterjúinak annotált jegyzéke). – A szerk.]. Elbeszélgettem velem, és megbeszéltük, hogy oda mennék dolgozni. Át is mentem 1963 októberében. Már ott dolgoztam egy ideje, amikor a személyzetis, akivel jóban voltam, elmesélte, hogy az apósom, aki a Ferunionnál valamikor együtt dolgozott Gyöngyössyvel, felhívta őt azzal, hogy oda akar menni a menyem, aki egy nagyon okos nő, de egy bestia. Gyöngyössy azt válaszolta, hogy tényleg nagyon okos, nem érdekel, mit mondasz, fel fogom venni. Így kerültem én a Chemokomplexhez, és ott tizennégy évet húztam le. Életem legszebb korszaka volt, mert nagyszerű kollégáim voltak, és szerettem, amit csináltam. Ott teljesedett ki a kereskedelemhez való érzékem.

Üzletkötőként kezdtem, a TVK [TVK – 1953-ban alapított vállalat (Tiszavidéki Vegyi Kombinát néven, 1962 óta Tiszai Vegyi Kombinát, 1991 óta rt.), Tiszaújvárosban működik (korábban Tiszaszederkény, 1970–1991 között Leninváros). – A szerk.] műtrágyagyár berendezéseit, illetve alkatrészeit importáltam a Szovjetunióból. Ott értem meg Fodor Gyuri disszidálását. Fodor György volt a TVK vezérigazgatója 1963-64-ben [1956 óta]. Kossuth-díjas volt, szóval egy menő pasas volt. 1964-ben egyszer felhívott, és megkért, hogy ezt meg ezt intézzem el, mert ő elmegy szabadságra. A vezérigazgatókkal jóban voltam, mert közvetlen kapcsolatban voltam velük. És Fodor Gyuri családotól együtt egy Moszkviccsal, a Kossuth-díját a fiókjában hagyva, eltávozott Németországba. Képzelve el, micsoda balhé volt ebből. Valószínűleg akkor már megkapta ott azt a bizonyos ezer márkát a népet kárpótlásból, mert érintve volt ebben a műfajban. Elege lett ebből az egész szocializmusból. Egyébként most hallottam, hogy még mindig él, és menő ember lett ott. Nagyon okos, tehetséges mérnökember volt. Szóval, 1966-ig voltam ezen a műtrágya osztályon. Sokat utaztam a Szovjetunióba. Nagy élmény volt, mert ott mindig nagyon jó banda jött össze, mindig heteket töltöttünk kint, mert ott nem lehetett egy-két napra kimenni, minimum három hétre kellett kimenni.

A főosztályvezetőm egy régi vágású öregúr volt – korábban a Salgótarjáni Szénbányáknak volt a főkönyvelője, aztán kitelepítették –, és egy kicsit nehezen viselte el, hogy nő vagyok, zsidó vagyok, párttag vagyok, és még nem is vagyok egészen hülye. Ezt borzasztó nehezen viselte el. De

mindenki mást is halálra székált. Egyszer jött a közvetlen főnököm, az osztályvezető, hogy a főnök azt kéri tőled, hogy... Ettől olyan dührohamot kaptam, hogy elkezdtem üvölni, és elküldtem őt melegebb éghajlatra. Egy fal választott el a főosztályvezető szobájától, és mindent hallott. Másnap behívott, hogy kedves Olga, ha volna olyan kedves ... Szóval megijedt: hogyha valaki ilyen hangot mer megütni egy magasabb vezetővel, akkor a mögött áll valaki. Én ezen jól röhögtem, de azt mondtam, hogy ebből elegendem volt. Bementem Gyöngyössyhez, és elmondtam neki, hogy ebből elegendem van. Épp létrejött a gumi osztály, amúgy is dolgoztam már a Ruggyantában, nem mehetnék-e át az új osztályra. Megértő volt, azt mondta, hogy teljesen igaza van, miért kell magának lenyelni ilyeneket. És áthelyeztek arra az osztályra. Sőt, noch dazu, még a közvetlen főnökömet is.

Akkor – 1966-ban – kezdődtek a Taurusban a nagy beruházások, a Semperit gyártási technológiáját vettük meg. Ez óriási nagy munka volt, millió dolláros szerződéseket kellett csinálni. A gumigyári beruházáson kívül én, ill. később az én osztályom, mert később osztályvezető lettem, végeztük még a Tisza Cipőgyár fröccsöntő gépeinek az importját, aztán a Kábelgyár nagy beruházásait, a Villamos Szigetelőgyár, a Duna Cipőgyár és kisebb szövetkezetek gépeinek és szerszámainak a behozatalát. Ezeket a berendezéseket, szerszámokat és alkatrészeket már nemcsak a Szovjetunióban szereztük be, hanem Nyugaton is. Sokat utaztam ezekben az években, részben nyugati, részben a szocialista országokba. Szerettem utazni is, de élveztem a komoly tárgyalásokat, főleg az ártárgyalásokat folytattam nagy élvezettel. Igaz, anyagi hasznom nem volt ezekből, pedig rengeteg pénzt takarítottam meg az államnak. De hát abban az időben ezt nem díjazták különösképpen.

Ez a munka a következőképpen nézett ki. Azt mondták, hogy kell három gép: egy kalander [Egymáson forgó hengerekből álló, lemezek préselésére, simítására használt gép. – A szerk.], egy keverő és egy vulkanizáló, ilyen és ilyen kapacitású. Erre a világon van, mondjuk, hat cég. Van, amikor kevesebb, mert minél komplikáltabb, annál kevesebben tudják csinálni. Tudom, hogy melyik a legjobb, és kiküldök minimum három ajánlatkérést. Bejönnek az ajánlatok műszaki részletezéssel és árral. Idáig még nincs utazás, csak levelezés. A műszakiak megnézik a műszaki ajánlatot, összehasonlítják, megállapítják, hogy ebből ez hiányzik, abból az hiányzik. Pótlólagosan bekérik, hogy tudják-e módosítani. Miután kiválasztanak, mondjuk, az öt ajánlatból kettőt, hogy ez felel meg az igényeinknek, akkor megnézzük. És akkor jön az utazás. Referenciát nézünk meg. Közlik, hogy például Olaszországban itt és itt működik ez a berendezés. Odamegyünk, és a műszakiak beszélnek az üzemeltetővel. De volt olyan is, hogy én tárgyaltam. Szóltak, hogy Olga, kérdezz. Rettentő sok primitív ember volt abban az időben, akik nem is értettek hozzá, és csak azért jöttek, mert aktuális volt, hogy most ő utazzon. Szóval megnézzük a gépet, és akkor kezdődik a tárgyalás. Elhívjuk a szállítót Budapestre, és akkor jön az én nagy élményem, elkezdek alkudozni. Nagyon kemény alkudozó voltam, minimum tizenöt százalékot mindig lealkudtam. Ezt a kemény alkudozást kizárólag passzióból csináltam, mert nem voltak nagyon kemény anyagi korlátok. A szocializmusban nem számított a pénz. Én hobbiból csináltam ezeket a rettentő kemény áralkukat. Amikor a Semperittől vettünk egy komplett berendezést a Taurusnak, majdnem egymillió dollárért – képzelje el, a hatvanas évek második felében mit jelentett egymillió dollár! Iszonyatos nagy pénz volt –, olyan sokat lealkudtam, hogy még tudtak venni egy csomó villás targoncát, ami szintén nem volt olcsó.

Amikor megvoltak a végleges ajánlatok, akkor a KKM [Külkereskedelmi Minisztérium] úgynevezett Engedélyezési Főosztályára kellett benyújtani a három ajánlatot, és megmagyarázni, hogy miért ezt. Akkor ott összeült egy grémium, és engedélyezte vagy nem engedélyezte. Hogy minek alapján, azt nem tudom, mert a Külker Minisztérium Engedélyezési Osztályán senki nem értett semmihez. De hát ő volt a minisztérium.

Egyszer volt egy olyan, hogy a Graboplastnak valami katonai sátrat vagy mit kellett gyártani, és ahhoz kellett berendezés [Graboplast – 1905-ben alapították Grab M. (Miksa) Fiai néven. Bőrvásznat, viaszosvásznat és linóleumpadlót, 1908 óta műbőrt gyártott. 1923-ban megalakult a Grab-féle Textilipari Rt. 1948-ban a két gyárat államosították, majd 1950-ben Győri Pamutszövő- és Műbőrgyár néven egyesítették. 1969 óta: Győri Pamutszövő és Műbőrgyár, 1996 óta Rt. (holdingtársaság). – A szerk.]. Lebonyolítottuk, megvolt egy jó ajánlat, és elkezdtek kötözködni, ami a hozzá nem értés csimborasszója volt. Én elég harcis nőszemély voltam, elkezdtem velük üvöltözni, hogy mit képzelnek, egy katonai akárm, majd jól rájuk uszítom a honvédelmi minisztert. Úgyhogy végül engedélyezték. Ez mindig erőszakosság kérdése volt. Hol így csináltam, hol úgy csináltam. Például – ez már a nyolcvanas években volt – Svédországba és Amerikába exportáltunk bőrkesztyűket. A svédek ezt a Szovjetunióba szállították tovább a felső tízezernek. A pécsi kesztyűszövetkezet álomszép kesztyűket csinált. Ehhez viszont Olaszországból kellett a bőrt behozni. Volt egy sürgős svéd megrendelés. Az olasz bőrgyártók leállnak nyári szabadságra, és nagyon sürgősen meg kellett rendelni, hogy időben beérkezzen a bőr, és le tudjuk gyártani. A KKM Engedélyezési Főosztályának a vezetője egy buta, rosszindulatú és hozzá nem értő pasas volt. Tudtam, hogy rajta áll vagy bukik. Megkértem az engedélyt. Majd holnap, majd holnap, majd... Akkor más módszerhez folyamodtam. Fölhívtam telefonon, és mondtam neki, hogy uram, maga az egyetlen az egész országban, akinek a révén megcsinálhatjuk ezt az exportot. És elkezdtem neki gázsulálni. Két óra múlva megvolt az engedély. Ilyeneken múlt.

Hogy ezek az emberek hogy kerültek ezekre a posztra? Az kellett, hogy ne értsen hozzá. Kapcsolat kellett hozzá, benyalás és szervilizmus. Semmi egyéb. Én eltöltöttem majdnem harminc évet a külkerben, sok mindent láttam. Hogyan került valaki kirendeltségre? ... Amikor a fiam leérettségizett, tudtam, hogy el fog menni katonának, itt maradok egyedül. Ráadásul eléggé nehéz anyagi körülmények között voltam, és akkor úgy gondoltam, jó lenne kimenni kirendeltségre pár évre. Kicsit megszédném magam, biztosítanám a fiam jövőjét. Valakinek elmondtam a tervemet, hogy beadom a pályázatot, és azt mondta, hogy ha lefekszel velem, akkor elintézem. Kész. Ezen múlt. Nem is mentem ki kirendeltségre.

Akkoriban is volt olyan, hogy a nyugati cégek megpróbálták lefizetni az üzletkötőt. Főleg az iparvállalatoknál azokat, akik kiválasztották a berendezést. Én tudtam róla, hogy kinek cserélték ki a kocsiját, kinek hoztak kocsialkatrészt, ki mit kapott. Akkor az életszínvonalbeli különbségek nem voltak olyan nagyok, mint ma, és lehetett látni, hogy ki az, aki sokat utazik külföldre nyaralni, mert ellátják őt. Velem is próbálkoztak, de aztán híre ment, hogy nagyon gorombán kioktattam valakit, akiről tudtam, elmeséli mindenhol. Aztán egyszer utólag, amikor már régen lezajlott minden, jött az egyik ügynök, akit nagyon bírtam, egy magyar származású, jó humorú pasas volt, és azt mondta, hogy Olga, én tudom, hogy maga soha előre semmit. De nagyon köszönjük, hogy ennyit harcolt, engedje meg, hogy valamivel ... Őt is elküldtem melegebb éghajlatra. Úgyhogy én például jóval később, amikor elkezdődtek ezek az ügynöktörvények, elkezdtem gondolkodni, hogy Olga, miért nem akartak téged soha beszervezni. Sem itthon, sem külföldiek nem akartak beszervezni.

Rájöttem, hogy közismert voltam a nagy pofámról, és arról, hogy nem lehetett megfizetni. Na persze hazudnék, ha azt mondanám, hogy olyan nem volt, hogy kint voltunk egy delegációval, és a kintiek foglaltak szállást, és ki is fizették. Ez a pénz megmaradt nekünk. Nekem ettől állandóan gyomoridegességem volt, de a többiek közölték, hogy fogjam be a pofámat. Mit csináltam volna? Gondoltam, ennyi nekem is jár. De ez talán csak kétszer fordult elő. Soha semmit nem kaptam, nem fér össze velem, nem bírom lekötelezni magam.

Szóval tizennégy évet töltöttem a Chemokomplexnél, ahol időközben osztályvezető lettem. Nem vihettem többre, mert ott voltak a férfiak, akik még magyarul is csak középfokon tudtak. Közben elvégeztem a szakközgazdászt, ledoktoráltam, és az én boltom nagyon jól ment, a mi osztályunk szuper volt. Velem abszolút meg voltak elégedve, fantasztikusan jó üzleteket csináltam, sokat kerestem ennek az államnak. Egyszer csak meguntam, hogy mindenki leköröz, már főosztályvezetők, igazgatóhelyettesek, és én még mindig itt vagyok, pénzt sem adnak. Akkoriban jöttek létre az úgynevezett export fővállalkozások. Ez azt jelentette, hogy Magyarországon létrejött egy cég, és – mondjuk – vízkutatást és kútfúrásokat vállalt Líbiában, vagy mezőgazdasági létesítményeket épített valamelyik arab országban. Ezeket export fővállalkozási cégeknek nevezték, és részben külker jogot is kaptak. Egy napon Kozma Ferenc, aki a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézetében volt főosztályvezető [Kozma Ferenc (1931–2005) – közgazdász, egyetemi tanár, számos könyv szerzője. – A szerk.], és akit Moszkvából ismertem, felhívott telefonon, hogy idefigyelj, most jön létre az első ilyen fővállalkozás, nem volna-e kedved idejönni, én volnék az elmélet, te lennél a gyakorlat. Ő ugyanis a doktori vagy nagydoktori munkájában ezekkel az export fővállalkozásokkal foglalkozott. Hát, mondtam, ez egy jó buli, valami újat csinálni, OK. Fogtam magam, és 1977-ben elmentem az AGROBER-hez. A Chemokomplexnél volt nagy sírás-rívás, de elengedtek. Mert akkoriban csak áthelyezéssel lehetett állást változtatni [lásd: kikérő levél].

Nahát ez egy katasztrófa volt. A főnököm egy kis mitugrász, nagyképű, mindent jobban tudó alak volt, akivel iszonyatos konfliktusaim lettek, miután én értettem a szakmához, ő pedig nem. Elég az hozzá, hogy csak pár hónapig maradtam, mert nem lehetett kibírni. Tatai Ilonka, aki akkor már a Taurus vezérigazgatója volt, a baráti társaságomba tartozott. Oda tartozott még Fehér Erzsébet is, a Pannonplast vezérigazgatója [Tatai Ilona (sz. 1935) – vegyészmérnök, 1959-től a Taurus Gumiipari Vállalatnál fizikai munkás, laboráns, technológus, közép-, majd felsőszintű vezető, 1975-től vezérigazgató. 1988-89-ben tagja volt az MSZMP Politikai Bizottságának; Dr. Fehér Erzsébet – 1962-ben diplomázott a BME-n, majd a Taurusnál dolgozott. 1978-tól a Hungária Műanyagipari Vállalat vezérigazgatója, igazgatóságának elnöke. Fehér Erzsébet az MTA Ipargazdasági Bizottságának tagja, 1990–94 között a Magyar Vegyipari Szövetség elnöke, majd alelnöke volt. – A szerk.]. Összejártunk, együtt nyaraltunk, bridzseltünk. Sokat utaztunk együtt. Amikor megkaptam a doktorimat, marha nagy ünnepséget rendeztek nekem. Szóval, Tatai szólt, hogy „hallom, milyen szarul érzed magad az AGROBER-nél. A Chemolimpexben a gumiiroda vezetője ki fog menni Amerikába képviselőnek, mit szólnál hozzá, ha te lennél a gumiiroda vezetője?”. Azt mondtam, hogy ha ez neked megfelel, akkor nagyon szívesen. Ismerem a gumiipart. Így aztán átmentem a Chemolimpex gumiirójába, először tanácsadónak. Meg kellett ismernem az egészet, és még úgysem volt teljesen elintézve a vezető amerikai útja. Minden levél, minden irat nálam landolt, megnéztem. Ezen kívül semmit nem csináltam. Azt nem tudja elképzelni, hogy az a kábé nyolcvan ember, aki ott volt, hogy kezdett el nekem gázsulálni. Borzasztó az emberi oldala az ilyen dolgoknak. Dolgoztam, megismertem mindent. Többek között a kezembe került a Michelinnel

kötendő szerződés, amit a gumiroda vezetője csinált Amerikában. Na most én a szerződéskötéshez fantasztikusan értettem, mert a Chemokomplexnél több millió dolláros, bonyolult, negyven-ötven oldalas szerződéseket kellett kötni, minden részletre kiterjedően. Én ezt ott nagyon megtanultam, félig már jogásszá vedlettem. Hát ez a szerződés valami szörnyűség volt, kis túlzással olyan volt, hogy a Chemolimpex eladja a Michelinnek saját magát. Szóval, valami teljes kiszolgáltatottság. Hát, most mi a fenét csináljak? Ezt a szerződést így nem szabad aláírni. Próbálkoztam ezzel, azzal, semmi nem ment. Végül bementem a vezérigazgatóhoz, aki elhárító tiszt volt, egy szervilis, undorító féreg. Bementem hozzá, és selyempapírba burkolva elkezdtem magyarázni, hogy ez így nem jó, nem szabad aláírni.

Egyszer csak azt vettem észre, hogy megfagy körülöttem a levegő. Én rendkívül érzékeny vagyok az ilyesmire. Nem tudtam elképzelni, hogy mi történt. Nem jöttek be a szobámba, nem kaptam a papírokat, tehát mindaz, ami addig volt, egyszer csak megszűnt. Akkor már nyolc hónapja ott voltam, még mindig tanácsadóként. Akkor elmentem a Tatai Ilonához, hogy mi a fene van. Hát, tudod, az van, hogy a vezérigazgató elvtárs fölvetette nekem, biztos, hogy jó lennél-e gumiroda vezetőnek. Elkapott a harctéri idegesség. Idefigyelj, mondtam. Nem vagyok elég szervilis? Hogyhogy nyolc hónap után egyszer csak kiderül, hogy nem vagyok alkalmas? És honnan tudja? Hát nem beszélt velem! Kérdezett valamit valaha tőlem? Mégis mitől? Hát én nem tudom, de gyere ide, kapsz főosztályvezetői beosztást. Mondom, tartsd meg. Tatai Ilonával ezek után enyhén szólva meglazult a barátság. Nem vesztünk össze, csak befejeztem. Sajnos Fehér Erzsébettel is megszakadt a kapcsolatom, egy teljesen magánjellegű okból kifolyólag. Nagyon sajnáltam. Most újból találkozgatunk, és beszélgetünk meg e-mailezünk egymással. Már ő is elment nyugdíjba. Tatai is elment nyugdíjba, egy dúsgazdag spiné lett belőle, és éli világát. Nagy ritkán vele is találkozom.

Iszonyatos mázlim volt, mert kiderült, hogy a gumiroda vezetőjét nem fogadták be Amerikában. A pasas idült alkoholista volt, olyan részeg volt időnként, hogy szabályosan összepisilte magát. Gondolom, az amerikaiak nem akárkit engednek be oda hosszabb időtartamra. Nem fogadták be Amerikában, tehát engem nem ért presztízsveszteség: azért nem lehettem a gumiroda vezetője, mert ő nem ment el. Egyébként a rossz szerződés mögött a butaságon és a hozzá nem értésen kívül semmi más nem állt. A vezérigazgató pedig azért nem örült annak, hogy akad valaki, aki ezt észreveszi, mert nem voltam manipulálható. Ő csak azokat tűrte meg maga mellett. Neki az ilyen nagypofájú, semmitől nem félő személyek nagyon az útjában álltak. Ez neki fontosabb szempont volt, mint hogy az a cég, aminek az élén áll, jól működjön.

Az esetet követően a véletlen úgy hozta, hogy elég sok munkám lett, mert a Gumiírodának volt egy olyan reklamációja – mezőgazdasági abroncsokkal kapcsolatban –, aminek a gyártási know-how-ját és néhány berendezését még én vettem a Chemokomplexnél utolsó tevékenységemként. Ennek rendezését persze rögtön rám testálták. Utána ki kellett mennem Vietnamba valami bérmunka-ügyben meg Kuvaitba egy kiállításra. Szóval mindig adódott valami. Ráadásul 1979 nyarán beiratkoztam a marxista egyetem kétéves szociológiai továbbképzőjébe [lásd: Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem]. De egy idő múlva elegendő lett abból, hogy nem végzek érdemleges munkát, és 1980-ban otthagytam a Chemolimpexet.

Évek óta dolgoztam a KNEB-ben társadalmi munkában, és Sándor Pista, aki még ma is a Számvevőszéknek dolgozik nyugdíjasként, szólt, hogy egy volt évfolyamtársa külkerest keres maga

mellé az OVIBER-be (Országos Vízügyi Beruházási Vállalat). A NIKEX-en keresztül végeztek fúrásokat Líbiában és még valahol, de kellett nekik egy saját külkeres, hogy a NIKEX-szel szemben legyen valaki. Elmentem oda. Félelmetes társaság volt. A főnököm, az osztályvezető alkoholista volt, és szétfolyt minden a keze között. Az OVIBER igazgatója egy iszonyatosan primitív pasi volt. Egyedül a főmérnök értett a szakmához, és okos is volt. Abszolút okos és hozzáértő volt, csak utált hazamenni. Megbeszélés címén állandóan bent tartotta az embereket munkaidő után is, és piáltak. Esténként elfogyott egy-két üveg whisky, konyak meg minden. Ez alól egyszerűen nem lehetett kibújni. Én azért próbálgattam. Mondogattam, hogy fölösleges vagyok itt. Vagy fél óra múlva kimentem vécére, és elfelejtettem visszamenni. De ez egy undorító, szervilis társaság volt.

Elkezdtem dolgozni, de nem volt könnyű ezekkel a mérnökökkel, mert a szakmához sem tökéletesen értettek. Egyszer adódott egy több millió dolláros lehetőség vízkutatásra. Egy dán cég volt a fővállalkozó, ők szereztek az üzletet, és mi lettünk volna az alvállalkozó, velünk végeztették volna el a munkát. Úgy szólt a megállapodás, hogy a pénz nyolcvan százaléka a miénk, és húsz százaléka az övék. Megnéztem a szerződést, és láttam, hogy az egész pénzügyi tranzakció rajtuk keresztül bonyolódott volna. Valamiért szagot fogtam, hogy ez a cég teljesen megbízhatatlan, mert nem adott meg banki garanciát. Közöltem a főmérnökkel, hogy itt valami bűzlik, ugrani fog a pénzünk. Azt mondta, Olga, járjon utána. Ő legalább ennyit mondott, mert a többiek lelkesedtek, hogy jaj, micsoda nagy szerződés, hárommillió dollár. Elmentem a NIKEX-hez, a főosztályvezetőhöz, aki illetékes volt az ügyben. Nem kell annyira szörözní, mondta. Ne haragudjon, de ez így nem megy, mondtam. Fogtam magam, és bementem a Nemzeti Bankba. Zdeborsky Gyuri volt akkor éppen az illetékes, és előadtam neki öt mondatban a dolgot. Azt mondta, igaza van, ki kell oda menni. Mondom, jó, de jöjjön velem valaki a Nemzeti Banktól, én a pénzügyekhez részleteiben, a banktechnikához nem értek. Végül megszerveztem egy utat Dániába ehhez a céghez. A Nemzeti Bank elküldte Londonban székelő illetékesét, és még jött a NIKEX-től is valaki. Kértem a dán céget, hogy az ő bankjának a képviselője is legyen jelen. Képzeld el, hogy bementünk egy irodahelyiségbe, ahol volt egy asztal, egy szék és egy üres szekrény. Na, mondom, ez a cég egy hamis cég, ez azért jött, hogy legombolja a pénzt, és utána eltűnjön. Elkezdtünk tárgyalni, én csak eszelősen, hogy bankgarancia. És a saját bankosa közölte, hogy ő nem tud bankgaranciát adni. Kiderült, hogy voltak ilyen cégek, amelyek kihasználva a szocialista országok hozzá nem értését, eltették a pénzt, és aztán eltűntek. Ez volt az egyetlen olyan alkalom, amikor a főnökömtől pénzzutalmat kaptam, mert egy üzletet sikerült megíúsítanom. Ez tulajdonképpen a nikexesek hibája volt, nem azoké, akik fúrtak volna, mert a külker vállalat feladata, hogy biztosítsa az üzletet pénzügyileg.

Aztán volt egy másik ügy. Líbiában vizet fúrtak, és egymás után beletörtek a fúrók a talajba. Francia fúrófejek voltak, és rengetegbe kerültek. Az igazgató odaadott nekem egy szerződést, nézzem meg, hogyan lehetne reklamálni a franciáknál. Elolvastam a szerződést egyszer, kétszer, háromszor, és azt hittem, hogy rosszul olvasok. A szerződésben nem volt kikötve, hogy milyen talajba kell fúrni, homok, téglavagy kavics, mennyi ideig kell vele fúrni. Semmi nem volt kikötve. Vesz öt darab X átmérőjű fúrófejet és pont. Egyszerűen nem is lehetett reklamálni, mert nem volt semmi se kikötve. Visszaadtam az igazgatónak, hogy ne haragudjon, de ezzel nem tudok mit csinálni, ezzel reklamálni nem lehet, itt semmilyen feltétel nincs kikötve, nincs alapja a reklamációnak. Elvették tőlem az ügyet, és nem is tudom, mi történt. Itt is elegendő lett ebből a hozzá nem értésből. Beleszólni nem tudok, a szerződést nem én kötöm, ebből elegendő lett. 1982-

ben ezeket is otthagytam.

Akkor jött a KULTURINVEST Fővállalkozási Betéti Társulás. Na ez volt a nagy buli. A KKM-ben volt egypár normális ember, akivel jó ismeretségben voltam, és egyikük szólt, hogy létrejön egy KULTURINVEST nevű külker joggal felhatalmazott cég. „Most jön létre ez a KULTURINVEST, és azt mondtuk nekik, hogy csak egy külkeres vezetővel adjuk meg a külker jogot. Hajlandó vagy-e odamenni?” Jó, elvállalom. Úgyhogy az én nevemre kapták meg a külker jogot. Ez a KULTURINVEST az Alba Regia székesfehérvári építőipari vállalattal együtt működött, és külföldi építkezési fővállalkozásokra jött létre. Sportlétesítményeket és kultúrházakat épített. A főépítész, aki a később leégett Körcsarnoknak volt az Ybl-díjas tervezője [Sólyom Olga föltehetően az 1982-ben, Kiss István és Vukovics Miklós tervei alapján épült és 1999 karácsonyán leégett Budapest Sportcsarnokra gondol. Kiss István (sz. 1924) 1967-ben kapott Ybl-díjat, és 1982-83-ban dolgozott a Kulturinvest Fővállalkozói Irodában. – A szerk.], egy nagyon okos, intelligens, művelt pasi volt. Az igazgató egy nagyképű majom, egy zsidó, az a fajta zsidó, akitől én is antiszemita lennék, ahogy szoktam mondani. Mérnökember volt, aki alapfokon tudott valamit angolul. Elkezdtünk dolgozni. Az első egy Portugáliában létesítendő sportcsarnok volt. Először a tervezés. Kint is voltunk Portugáliában. Folytak a tárgyalások, a végén nem lett belőle semmi. Végül ebből elegendő lett, ezt is otthagytam.

1984 februárjában elmentem a SOFORM-hoz (SOFORM Studio Építőipari Műszaki Fejlesztő és Kivitelező Kiszövetkezet). Ezt is a KKM-ben ajánlották. Menjél ide, mert ez egy fantasztikus hely, ennek a palinak van szabadalma, bizonyos könnyű, de masszív téгла, több millió pénze van, eladhatod a fél világnak. Odamentem. Kiderült, hogy a pasasnak nem pénze volt, hanem adóssága. Nem szabadalma van, hanem lopta valakitől. Nincs diplomája, csak egy szakmunkás-bizonyítványa. Nagy pofája az volt, egy link szélhámos volt. A KKM-ben mindent elhittek, amit mondott. Amikor elmeséltem nekik az igaz történetet, ott estek le a székről. Hogy ők nem vették észre. Hát miért nem kértetek be valami papírt, amivel igazolja, hogy ennyi pénze van, ilyen szabadalma van? Megismertem azt is, akitől a szabadalmat lopta. Per is lett belőle, nem tudom, mi lett a vége. Aztán kiderült, hogy egy osztrák pasas, egy huszonéves, segédmunkás színvonalú fickó volt a társ, akinek állítólag az osztrák Volksbanknál volt pénze. Hát nem volt. Az már csak utólag derült ki, hogy az egésznek semmi köze az exporthoz, hanem különböző hiteleket vett föl, esze ágában nem volt itt semmi érdemleges dolgot csinálni. Számomra akkor vált világossá, hogy mi folyik, amikor a műszaki vezetővel ki kellett mennünk Bécsbe a Volksbankkal tárgyalni. Ott teljesen egyértelművé vált, hogy forintkijárlásra ment a játék. Annak idején Magyarországon rendkívül kötött devizagazdálkodás volt. Csak hivatalos árfolyamon lehetett forintot beváltani bankokon keresztül. A forintkijárlás gyakorlatilag azt jelentette, hogy itt eladok valamit valakinek, és kint adja oda a pénzt devizában. Tehát nem ment keresztül semmiféle hivatalos banki szerven, mert nem banki átváltás volt. Ezt baromian büntették annak idején. Irtózatosan megijedtünk, hogy ez bennünket akar behúzni a csőbe, hogy mi, a külkeres és műszaki vezető bonyolítsuk le. Úgy megijedtünk, hogy hazajöttünk, és egyenesen bementünk a CIB Bankba, ahol az ügyeit intézte. Megkerestük az illetékes pénzügyest, és elmondtuk neki, hogy miről van szó. Mire másnap reggel bementünk dolgozni, a pasi már informálva volt. Ebből marha nagy botrány lett, és úgy döntöttem, hogy ebben a pillanatban fel is mondok. Nyolc hónapot, ha voltam itt.

Akkor már ötven éves voltam, és életemben először kerestem magamnak állást. Bementem a KKM személyzeti főosztályvezetőjéhez, aki egykori chemokomplexes kollégám volt, párttikár is volt ott, és mondtam neki, hogy nekem állás kell, mert ez és ez történt. Így kerültem a BÖRKER-hez (Bőr és

Cipőkellék Kereskedelmi Vállalat) a Paulay Ede utcába. Ők akkor kaptak export-import jogot, és nem volt exportosuk. Így lettem export önálló vezető. Volt négy beosztottam. Amikor odamentem 1984 novemberében, volt vagy tízezer dollár exportjuk. Cérnát exportáltak. Akkor keresett meg bennünket a svéd Hollander cég egyik képviselője. Ez egy zsidó cég volt, a tulajdonos abszolút vallásos. Amikor kiderült, hogy én ott vagyok, és kicsoda-micsoda vagyok, marha lelkesek lettek, hogy velem aztán lehet üzletet csinálni. Akkor kezdtük el a kesztyű-export felépítését, ami elég kemény munka volt, mert ugye, bőrünk sem volt, azt is importálni kellett, és ki kellett alakítani a kapcsolatot a pécsi kesztyű szövetkezettel. Aztán elkezdtünk szőrmével és bundával is üzletelni, elvittük egy kiállításra, Bécsbe. Végül, amikor 1987 decemberében eljöttem, már négyszázezer dollár exportunk volt. A kesztyűt a Hollanderék vették meg. Nagyon jóban lettünk velük, mert bűbajosak voltak, jó szándékúak voltak, segítőkészek voltak, élvezet volt velük dolgozni. Üzletileg kemények voltak, mese nem volt, de nagyon jól lehetett velük dolgozni. És tudták, hogy mi megbízhatóak vagyunk. Ha azt mondtuk, hogy kedd, akkor az kedd. Szóval jó eredményeket értünk el, de én itt megint kifogtam. A BÖRKER cég kereskedelmi igazgatója egy örmény származású pasas volt, egy nagyon okos pali, de cezaromán. Borzasztóan szeretett volna külkereskedni, de nem tudott. Irtózatosan zavarta, hogy mi ilyen eredményeket értünk el. És én nem engedtem, hogy nélkülem utazzon és tárgyaljon a külföldiekkel. Nem érdekelte, hogy mi lesz, a legfontosabb az volt neki, hogy engem onnan kipasszírozzon, és akkor majd ő viszi tovább. A világon mindent elkövetett. Próbálta ellenem hangolni a beosztottjaimat, de azok úgy álltam mellettem, mint a betonoszlop.

Begurultam, hogy velem nem lehet így bánni. És akkor a fiam szólt, hogy van egy új cég, a TRADE-COOP Kereskedőház Rt., amelynek a vezetője egy olyan típusú nő, mint amilyen én vagyok. „Ott is van külker, menj el hozzá, most alakultak, hátha kellesz nekik.” Elmentem, meg is állapodtam a nővel, hogy odamegyek exportosnak. Akkor már ki lehetett lépni, akkor már nem volt az, hogy csak áthelyezéssel lehet munkahelyet változtatni, úgyhogy felmondtam. Kiléptem, és kiléptettem még három kolléganőmet. Jöttek utánam egy hét múlva. És vittem magammal az üzletet is, a külföldieket is és a belföldieket is. Ez volt 1987-ben. Eljöttünk decemberben, és márciusig nem tudták, hol vagyunk. Képzelve el, mindenki hallgatott, aki tudott erről a dologról. Kiléptünk, és nem mondtuk meg, hova megyünk. Ott is hallgattak, a belföldi partnereink is hallgattak. Akkor tudták meg, amikor a nyereségrészesedés miatt muszáj volt a cégeknek valahogy kapcsolatot létesíteni egymással. A TRADE-COOP-nál teljesen mással kellett foglalkozni, mint amivel addig foglalkoztam, a számítógép-monitortól kezdve a gyertyatartón át mindennel. Ez egy ilyen vegyeskereskedés volt. Én vittem a kesztyűt meg a bundát. Borzasztóan élveztem. Ott szerveztem meg az első izraeli utamat is hivatalosan. Kimentem Izraelbe, mert volt egy fröccsöntő cég, és annak a szerszámaikat kellett behozni kipróbálásra. Műanyag bilik, székek, asztalok szerszámaikat. Aztán miután nyugdíjba mentem, még pár évig náluk dolgoztam. Szóval mindennel foglalkoztam, nagyon jól ment az üzlet, irtó nagy haszonnal dolgoztunk. De itt is elkapott a végzetem. Ez a csaj, mielőtt létrehozta ezt a TRADE-COOP-ot, a Ferunionnál volt import osztályvezető, és az exporthoz abszolút nem értett. Egész életében importot csinált. Eleinte irtó jóban voltunk, én voltam a liblingje. Aztán jöttek a sikerek, és ez piszkálta a csőrét. Szörnyű állapotok lettek ott a cégnél, 1989-re már eléggé elfajultak a dolgok. Amikor a Grósz elmondta azt a bizonyos beszédet a fehérterrorról, akkor azt mondtam, hogy elegendem volt a pártból, önként léptem be, és önként léptem ki [1988. november végén Grósz Károly, aki az év májusában lett Kádár János utóda az MSZMP főtitkári tisztségében, a Budapest Sportcsarnokban rendezett pártaktíván kijelentette, hogy Magyarországon osztályharc

folyik, és ha nem tudnak „az ellenséges, ellenforradalmi erőkkal” szemben föllépni, akkor „az anarchia, a káosz és – ne legyen illúzió – fehérterror uralkodik el” az országban. Hangsúlyozta, hogy fenn kell tartani az egypártrendszer, mert az „történelmileg alakult ki”. – A szerk.]. Írtam egy A5-ös cédulát a párttitkárnak, hogy a mai nappal megszüntetem a párttagságomat. Különben azokban az évtizedekben, amíg párttag voltam, egyetlen egyszer volt funkcióm, a Chemokomplexben egy ideig pártbizalmi voltam. Más soha. Na, attól kezdve, hogy 1989-ben kiléptem, a vezetők nem köszöntek vissza. Teljesen marhák voltak. Én beértem a nyugdíjat, elegendő volt ebből a sok küzdelemből. Kiszámíttattam napra, hogy mikor mehetek el nyugdíjba, és 1989 végén elmentem nyugdíjba. Utána ahhoz a műanyag céghöz, ahol nem tudtak se nyelveket, se kereskedni, oda jártam még négy évig tanácsadóként meg tolmácsként. Itt véget ért az aktív pályafutásom.

Amikor elmentem nyugdíjba, felmerült, hogy most mi a fenét fogok csinálni. Mindenfélébe belekaptam. Volt ez a mellékállásom, elvégeztem az agykontroll tanfolyamot, elvégeztem egy talpmasszázs tanfolyamot. Mert mit csinál egy zsidó nő, ha egyedül marad? Tanul. Az agykontrollt a mai napig használom. Én azóta nem vettem be például fejfájás-csillapítót, mert el tudom mulasztani. Meg parkolóhelyet is tudok találni. Tehát ezt csináltam, közben megalakult 1989-ben a Magyar-Izraeli Baráti Társaság, abban is részt vettem, mert mindenben részt veszek.

Én mindig szerettem volna valamit csinálni, valamit létrehozni. Nekem ez a mániám, hogy valami látszatja legyen. Közben kapcsolatba kerültem Naftali Krausszal. Az úgy történt, hogy 1987-ben mentem ki először Izraelbe. Úgy mentem ki, hogy van egy unokahúgom Jeruzsálemben, kimentem Svédországba, kértem, hogy küldjön egy meghívó levelet. Akkor még nem volt diplomáciai kapcsolat Magyarországgal [Magyarországnak 1967–1989 között nem volt diplomáciai kapcsolata Izraellel. – A szerk.], és a svájci követségen keresztül kaptam egy izraeli vízumot. Amikor a hajó Haifához ért, álltam a korlátnál, és hullott a könnyem, mint a záporosó, mert eszembe jutott, hogy én 1946-ban akartam ide kimenni. Eltelt negyven év. Amikor egy volt osztálytársam, a Hollander Dezső megtudta, hogy megyek, felhívott telefonon, hogy kivinnék-e a barátjának néhány újságkivágást Izraelbe. Ez a barátja Naftali Kraus volt, aki a „Mááriv”-nál újságíróskodott [Naftali Kraus 1932-ben, „Budapesten született. Zsidó iskolában, majd jesivában nevelkedett. 1949-ben Izraelbe emigrált, ahol jesivába járt, katonai szolgálatot teljesített, majd 1954-ben újságíró lett. Ma a Mááriv, a Hét Tükre és az Allgemeine Journal (New York, jiddis) belső munkatársa. A Magyar Hírlap izraeli tudósítója. Több héber nyelvű könyv szerzője. A lubavitsi rebbe elkötelezett híve” (A szerző magyar nyelven megjelent könyvének borítója (N. K.: Zsidó ünnepek. A haszid legenda tükrében. Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület kiadása, Budapest, 1994, szerk. Sólyom Olga. – A szerk.). Ezzel a Naftali Krausszal öt percen belül iszonyatos hitvitába keveredtem, mert elkezdte, hogy milyen zsidó vagy, és amikor kiderült, hogy a fiam nem zsidó nőt vett feleségül, hogy lehet úgy élni, én belehalnék, ha az unokáim nem volnának zsidók. Kurz und gut, elkezdte hogy galutban élünk, mire mondtam, hogy a jó isten nem jelölte ki minden zsidó számára Izraelt. Nem hagytam magam.

Öt évvel később már itthon egyszer csak csöng a telefon. Naftali volt az. Idejött Magyarországra, és gyakorlatilag én voltam az egyetlen magyar, akit ismert, kinyomozta, hol lakom. Akkor már az első könyve megjelenőfélben volt, de összeveszett a szerkesztővel, és megkérdezte tőlem, hogy vállalnám-e a könyvei szerkesztését. Életemben nem csináltam ilyet, hát próbáljuk meg. Csináltam egy próbaszerkesztést, Naftali odavolt tőle, és megbízott. Egy darabig nagyon élveztem is ezt a

munkát. Eleinte nagyon nehezen ment, mert rengeteget kellett egyeztetni, a végén Naftali vett nekem ide egy faxgépet, hogy faxon kommunikáljunk egymással, mert telefonon kicsit zűrös volt. Meg is jelent az első két könyv, én szereztem a nyomdát, a kiadót, és még egy bemutatót is megszerveztem neki az Írók Boltjában. Az első két könyvnek elég nagy sikere volt, mert akkor még kevés ilyen tárgyú könyv volt. Nagyon büszke voltam, mert egy kritikában megdicsérték a könyv szerkesztését. Naftali egy büdös szót nem szólt. Megfizette, amit ígért, és kész. Jött a harmadik és negyedik könyv, majdnem egyszerre, és akkor kezdődtek a nagy vitáink, mert addig ő szépen tudomásul vette, ha kihagyok valamit, átrakok valamit, a durvaságokat kiszűröm. Például kihúztam azt, hogy gój. De hogy én ne javítsam ki őt, ő vállalja. Mondtam, ez Magyarország, itt keresztények élnek, azok is olvassák, miért kell az antiszemitizmust a másik oldalról szítani. Mi értelme van ennek? Nagyon összevesztünk, úgyhogy a másik két könyvre nem is engedtem a nevemet feltenni. Közöltem vele, hogy ezt még befejezem, és kész [Naftali Krausnak 1990 óta több mint húsz könyve jelent meg Magyarországon. – A szerk.].

A házasságom egy külön történet. A férjem, Ligeti Roland 1933-ban született Párizsban. A család zsidó volt, de a férjemet Franciaországban reformátusnak írták be. Az apósom esztergályos volt, és a nagy válság idején [lásd: 1929-es gazdasági világválság] még mint agglegény kiment Párizsba munkát keresni. Akkor már udvarolt az anyósomnak, és ő utánament. Ott született a férjem. Aztán 1938-ban hazajöttek, igyekeztek elérni az auschwitz-i vonatot. Túléltek. 1945 után az apósom a külkerben dolgozott a Ferunionnál [Ferunion – 1949-ben alapított Műszaki Külkereskedelmi Vállalat], és az esztergályos végzettségével Törökországban ő volt a kirendeltség vezetője. Munkáskáder volt. Különben nagyon intelligens és művelt ember volt, sokat magára szedett. Rolanddal a Lenin Intézetben ismerkedtünk meg, egy évvel járt fölöttem. Elkezdtünk járni. Ő egyedül élt akkor itthon, mert az apósomék Törökországban voltak 1953-tól 1956-ig. Amikor összeismerkedtünk, meghívtam magunkhoz. Rendszeresen járt hozzánk kajálni, mert végre evett valami jót, nem csak menzakaiját vagy hideget. Anyám is jól főzött, én is jól főztem, és ezt nagyon élvezte. Így mégis volt valami család. Hét-nyolc hónapot jártunk együtt. Egyszer valahova elmentünk egy hétvégére, és ott elhatároztuk, hogy összeházasodunk. Tárgyilagosan visszagondolva: összetévesztettem a szexuális élményt a szerelemmel. Húsz éves voltam, és minden áron el akartam otthonról jönni, úgyhogy belementem ebbe a házasságba, annak ellenére, hogy már akkor kétségeim voltak. Ugyanis még korábban terhes lettem, abortuszra mentem, és amikor kijöttem a kórházból, leendő férjem még csak nem is várt engem. Ez a Ratkó-korszakban volt, de lányoknak lehetett abortusz.

Én a nagyokos, csináltam magamnak egy listát, pozitív és negatív oldallal, és mivel kettővel több volt a pozitív, úgy döntöttem, hogy férjhez megyek. Az anyósomék beleegyeztek az esküvőbe. De előtte apósom hazaküldte a helyettesét azzal a titkos megbízással, hogy nézzen meg engem. Képzelje, hazajött kocsival Törökországból 1955 elején! Meghívott minket a Hungária kávéházba ebédre. A mai napig emlékszem, hogy 82 forint 50 fillér volt a számla. Nekem ez akkora élmény volt, hiszen azt sem tudtam, hogy kell egy ilyen helyre bemenni! Ez egy nagyvilági pasi volt. Nagyon pozitív véleményt adott rólam, és beleegyeztek a házasságba. Hazajöttek az esküvőre, és az anyósomnak az én esküvőmön a legfontosabb dolga az volt, hogy elment fodrászhoz, és ruhát csináltatott. Én ott álltam az esküvő reggelén, és még egy szál virágot sem kaptam senkitől. Senkinek nem jutott eszébe, hogy kéne annak a hülye menyasszonynak egy csokor. Úgyhogy én mentem el venni magamnak virágot. Nem egyházi esküvő volt, a Lenin körúti (ma Teréz körút)

házasságkötő teremben házasodtunk össze. Utána a szűk család bement az Andrássy úton [Akkor: Sztálin út] a Lukács cukrászdába, ez volt a bankett. Aztán kimentünk a Szigetre sétálni ketten, ez volt a nászutunk. Nagyon szerettem volna valakivel találkozni, hogy bemutatkozhassam Ligeti Rolandnéként. Voltam mindehhez huszonegy éves. Az anyósoméék aztán visszamentek, én pedig odaköltöztem a férjemékhez. A Sobieski János utcában volt egy kétszobás, félkomfortos udvari lakás. Mi beköltöztünk a kisházba, mert a nagyszoba tele volt mindenfélével. Ott éltünk.

Közben láttam, hogy a férjem elhelyezkedése elég nehéz, végül a Tűzoltótisztai Iskolára ment marxizmus-leninizmust tanítani. A férjemnek el kellett végezni valami alapfokú tűzoltó tanfolyamot, szörnyű volt, még egyenruhája is volt. Akkor döntöttem el végképp, hogy átmegyek a közgázra. 1956 januárjában terhes lettem, elmentem az abortuszbizottsághoz, de páros lábbal rúgtak ki. Akkor mindent megpróbáltam: cipeltem, én vittem fel a pincéből a fát és a szenet, kinint szedtem, semmi eredmény. Az anyám el akart vinni egy zugorvoshoz. Mondtam, hogy nem megyek. Ha a gyerek ennyire meg akar lenni, akkor én megszüلöm, ez a gyerek az enyém. Se az anyám, se a férjem nem akarta.

1956 szeptemberében megszületett a fiam. Akkor jött 1956. október 23. Borzasztó nehéz helyzetben voltam, mert szoptattam, és nekem csak tejtől volt tejem. Az üzletek zárva voltak, és akkor a férjem lopott valahol egy kanna tejet, amit fölforraltam, és azon valahogy elvultunk. Lent voltunk egy hétig a pincében, aminek következtében a fiam kapott egy asztmatikus légcsőhurutot, úgyhogy szeptembertől tavaszig köhögött. Semmivel nem tudtuk kigyógyítani, végül amikor három éves volt, akkor beutaltak bennünket valahol Tolna megyében egy anya-gyerek üdülőbe, ami egy Zichy-kastélyban volt, húszholdas fenyőparkkal. Ez a két vagy három hét nagyon jól tett a gyerekeknek. Ez kétszer megismétlődött, és hatéves korára nagyjából kinőtte.

1956 novemberében a férjem elment karhatalmistának. Én ott maradtam egyedül a gyerekekkel, tanulással, nyomorral. Időnként hazajárt. De nem nagyon törődött velünk. Ennek valamikor tavasszal lett vége, és bent maradt a belügyben. Addigra a házasságunk tönkrement. Pedig imádott engem. Én voltam az ő egyetlen nagy szerelme, ezt még utólag, a halála után, papírokból, mindenből látom. De teljesen egocentrikus volt, annyi empátia nem volt benne, mint ebben a szekrényben. Nem azt nézte, hogy nekem mi jó, hanem birtokolni akart. Azt hiszem, hogy az anyósom nevelte valahogy el. Bebeszélték neki, hogy hülye, hogy tanulni se tud. Szóval bent maradt a belügyben, aminek az lett a következménye, hogy én a világon semmit nem tudtam róla. Azt sem tudtam, hogy milyen osztályon dolgozik, hogy mikor jön haza, hol van. A gyerekekkel nem foglalkozott, ha véletlenül otthon volt, akkor reggel elvitte a bölcsődébe, mert a fiam négy hónapos korától bölcsődébe járt. Minden az én nyakamba szakadt, nem lehetett semmit rábízni. Egyszer, még pár hetes volt a gyerek, letettem a rekamiéra, és szóltam, hogy kimegyek megmosakodni szoptatáshoz. Egyszer csak hallok egy koppanást. A gyerek leesett a rekamiéről.

1957-ben hazajöttek anyósoméék, és ott laktunk abban a félkomfortos szörnyű lakásban. Nekik már akkor volt annyi pénzük, hogy vehettek egy lakást, és arról volt szó, hogy egy négyszobás lakást vesznek, amibe az egész pereputty beköltözik. Egy alkalommal véletlenül meghallottam, hogy a konyhában beszélgetnek, és az anyósom azt mondja rám, hogy „ez a nő”. Erre kaptam egy dührohamot, összepakoltam a gyereket, a magam néhány cuccát, és közöltem, hogy én nem megyek velük együtt lakni. Átmentem az anyámhoz. Hullott a könnyem, mint a záporosó, mert a helyzetem kilátástalan volt. Akkor végeztem épp. Anyámnak nem volt más választása, mint hogy

befogadjon, de nem volt valami lelkes. Nem is mentem vissza, és megüzentem, hogy ne is vegyék meg azt a négyszobás lakást. Arra gondoltam, ha már most ilyen cirkuszok vannak, mi lesz később. A férjem néha odajött, néha elvitte a gyereket a bölcsődébe. De gyakorlatilag mindent én csináltam. Reggel hétre jártam a Gumigyárba dolgozni, a gyereket reggel fél hatkor fel kellett kelteni. Aztán a Gumigyár igazgatója, aki később feleségül vette anyámat, azt mondta, hogy én ezt már nem bírom nézni, és – kifejezetten az én kedvemért – a Mező Imre úton szervezett az egyik házra egy emeletráépítést gyári dolgozóknak. Margit nagynénémától kaptam annyi pénzt, azt hiszem, tizenháromezer forintot, amennyit be kellett fizetni. Szegény, sose kapta vissza. A lakás 1959 őszén lett készen. Két szoba összkomfortos lakás volt. Hülye beosztású, mert a két szoba egymásba nyílt, és a belső szobából nyílt a fürdőszoba. Beköltöztünk, és én azt hittem, hogy most új élet kezdődik, de a házasságom továbbra is szerencsétlen volt. A férjem olyan ember volt, hogy könnyörögtem neki, menjünk el valahova. Minek? Én meg egy társas lény voltam. Egyre jobban mentem tönkre, olyannyira, hogy iszonyatos memóriazavaraim lettek. Úgy bukott ez ki, hogy jártam külön angolra, mert abból is le akartam vizsgázni, és egyszer az órán egy megveszekedett bűdös szó sem jutott eszembe. Olyan sírógörcsöt kaptam, hogy azt mondta a tanárnő, ezt már nem bírja nézni, és megadta egy ideg orvos címét. El is mentem, elmeséltem, hogy mi van. Megállapította, hogy a betegségem melankolikus depresszió. Volt úgy, hogy otthon voltam a gyerekekkel kettesben, a gyerek ötév körüli lehetett, ültem a fotelban, és a gyerek azt mondja, hogy anyu, éhes vagyok, anyu álmos vagyok. Nem keltem föl, nem adtam neki enni, nem fektettem le. Csak ültem. Jó, kisfiam, mindjárt, és csak ültem. A gyerek közben elálmosodott, ruhástól elaludt a rekamién. Egyszer anyám elvitte a gyereket, és akkor tizennyolc órát aludtam egyfolytában. Az ideg orvos elkezdett gyógyszerezni. Ez egy rettenetes erős gyógyszer volt, idegbetegnek adták, és egy órát kellett fekvődni, miután beszédtem. Javultam is, lényegesen jobb lett az állapotom, visszatért a memóriám.

Amikor a doktornő privát felírta a gyógyszert, mondta, hogy ez egy drága gyógyszer, íratassam át hivatalos receptre. Odaadtam a férjemnek, hogy írassa fel a belügy orvosával. Azzal jött haza, hogy az orvos azt mondta, „elég súlyos beteg lehetsz, ha ezt az orvosságot szeded, meg hogy vigyelek el szórakozni”. Elmentünk szórakozni. A gyereket odaadtuk valamelyik nagymamájához, és elmentünk vacsorázni. Egy szót nem szólt hozzám egész idő alatt. Ültünk, és nem beszélgettünk. Borzalmas volt. Nem kérdezte meg, mi ez, hogy vagyok, hogy jutottam ide.

Ebben az időben együtt éltünk, egy fedél alatt. Egy idő múlva elkezdtem pedzegetni, hogy én így nem bírok élni, és azt javasoltam, hogy maradjunk együtt, én ellátom a háztartást, törődök a gyerekekkel, éld te is a magad életét, én is élem a magamét. Minden voltam, csak nem úrinő. Egyszer ülök a gyárban, csöng a telefon, hogy azonnal gyere haza, ha még életben akarsz találni. Én marha, hazamentem. Bezárkózott a konyhába, hallottam, hogy felhúzza a pisztolyát, és azt mondta, ha nem maradsz velem, akkor most itt főbe lövöm magam. Mi a fenét tud ilyenkor csinálni az ember?! El kellett volna menni otthonról, és valószínűleg nem lőtte volna főbe magát. De huszonnégy-huszonöt évesen az ember ezt nem tudja. Aztán volt egy olyan jelenet, hogy lefektettem a gyereket a belső szobában, erre becsukta a két szoba közti ajtót, és ilyen hengerpárnákat tett elé. Mit csinálsz? Nem akarom, hogy a gyerek fölébredjen. Mire? Egyszer csak előveszi a pisztolyát. Ha nem fogsz szeretni, agyon lölek. Nem tudom, honnan szedtem annyi erőt, hogy kicsavartam a kezéből a pisztolyt. Bementem a gyerekekhez, mellé fekvődtam, égve hagytam a villanyt, a párna alá dugtam a pisztolyt, és egész éjjel virrasztottam. Másnap felhívtam a főnökét,

elmondtam az egészet, és hogy nagyon félek. Na, akkor nem kapta vissza a pisztolyát, és azt mondták neki, hogy költözzön az anyjához, amíg megnyugszik. Később kivette a pisztolyt a páncélszekrényből, és ez a jelenet majdnem ugyanilyen formában megismétlődött. Megint szoltam a főnökének, és akkor egyszer csak eltűnt. Ez nem volt különös, mert mindig közölte, hogy most elmegy, majd jelentkezik. Ez olyan természetes dolog volt, belügyes, ilyen a munkája. De már karácsony közeledett, sehol semmi, és elkezdtem faggatni az apósomat, hogy hol a Roland. Végül kinyögte, hogy a József Attila szanatóriumban. Becsavarodott. Gondoltam, elmegyek, és beszélek az orvossal. Kérdezi tőlem, hogy asszonyom, maga tudna-e együtt élni a férjével. Mondom, nem, de így nem hagyhatom el. Egy beteg embert nem lehet elhagyni. Pedig most mondja meg neki, amíg itt van, mert ha az állapota rosszabbodik, akkor itt van a kórházban. Na, orvos el, férjjel találkozás. Megmondtam neki. Nagyon finoman, körbeírva, hivatkozva arra, hogy ez neki is jobb, fiatal – hát tíz hónappal volt idősebb nálam. Haláláig nem tudta megbocsátani, hogy én akkor mondtam meg neki, és haláláig nem hitte el, hogy az orvos tanácsolta ezt.

Egy jó darabig bent volt, valamit csináltak vele, mert a belügytől nem rúgták ki. És akkor kezdődött, hogy egy lakásban együtt éltünk, én a belső szobában a gyerekekkel, ő a külső szobában. Én mindent megcsináltam, főztem, mostam. Szóval egy pokol volt. Aztán 1962-ben elváltunk, egy iszonyatos procedúra volt. Első fokon mindent megnyertem. A gyereket, a lakást, teljesen egyértelműen. Az anyának ítélik a gyereket, és akinek a gyereket, annak a lakást. Majd ő fellebbezett, és a másodfokon öt perc alatt visszacsináltak mindent: elvették tőlem a gyereket és a lakást, és köteleztek, hogy költözzek el.

Természetesen azonnal törvényességi óvást emeltem. Arra emlékszem, hogy a törvényességi óvás határozata az volt, hogy minkét ítélet törvényes. A fiamnak odaadtam az egész paksamétát, amikor végzett. Persze továbbra is ott éltem, mert hová mehettem volna. Végül jogcím nélkül laktam a saját és a nagynéném pénzén vett lakásban. Továbbra is elláttam a gyereket. Egy idő múlva egyszer csak valami véletlen folytán kiderült, hogy szerzett nekem valami zugalbérletet, és ki akar lakoltatni. Elkaptam egy józanabb pillanatában, és azt mondtam: én elköltözöm, de fizess ki a felét ennek, amit a lakásba belefeccöltünk. Ebben valahogy megegyeztünk, és elköltöztem otthonról. Egy ismerősöm külföldön dolgozott, és addig odamehettem a lakásába. Akkor kezdődött nekem egy nagyon hosszú, iszonyatos kálvária gyerek nélkül. És fizetnem kellett a gyerektartást is. Persze tudtam, hogy mi volt a háttérben az öt perc alatti másodfokú tárgyalásnak. A vezető bíró egy idős bíró volt, és a belügy megfenyegette, hogy ha nem így ítélik, akkor kirúgják. Teljesen egyértelmű volt, a belügy beleszólt. Tudtam is, de ez ellen nem lehetett védekezni.

Félévente lehetett gyerekelhelyezési pert indítani, ingyen és bérmentve. A gyereket úgy nevelte, hogy sehogy se nevelte. Odaadta néha az anyjájának. Kéthetente láthatásom volt, és minden egyes láthatás akkora cirkusz volt, a gyerek zokogott, sírt, rimázkodott, hogy anya, nem megyek vissza, anya, veled akarok lenni. Rettentő anyás volt a fiam, nagy volt köztünk a szerelem. Az apjával lelkiileg semmilyen kötődése nem volt. Egy zoknit nem tudott ráhúzni. És uszították a gyereket ellenem. Olyanokat mondtak neki, hogy az anyád rosszabb, mint Hitler volt. Ilyen kedvességeket mondtak intelligens módon. A gyerek nagyon szenvedett. Akkor már a Cukor utcai általánosba járt, és odamentem délben, megnéztem a gyereket.

Szóval, félévente indítottam gyerekelhelyezési pert, és a bíró egyszer azt mondta nekem: „Asszonyom, ha maga a Keleti pályaudvar várótermébe lenne jogcímmel bejelentve, magának

íteném a gyereket. De amíg nincs bejelentett lakása, addig nem tehetem.” Szóval lakás kellett, és egyszer csak az anyám felhívott telefonon 1966 elején, hogy a KGM-ben valaki visszamondott egy lakást valahol a Deres utcában. A beköltözésig be kell fizetni negyvenezer forintot. Akkor éppen ötezer forint megtakarított pénzem volt, de rögtön azt mondtam, hogy kell. Később kaptam a volt férjemtől valami pénzt vissza, az OTP adott kamatmentes hitelt, tizenvalahányezer forintot, eladtam minden értékemet, volt egy szép hegedűm. A főnökeim irtó rendesek voltak a Chemokomplexnél, mert utaztattak. A főnököm lemondott egy útvjáról, és azt mondta, hogy menj te, és akkor én hoztam valamit, azt eladtam. Tekerős számológépet, porszívót, műszaki cikkeket hoztam Moszkvából, farmert nyugatról. Ezeket „rendelésre” hoztam, hiszen akkor nem nagyon utaztak az emberek, itt meg nem lehetett kapni. A szó legszorosabb értelmében zsíros kenyéren éltem. Tíz deka parizer volt a luxus. Mire be kellett fizetni a pénzt, megvolt. 1968-ra lett kész a társasház, akkor költöztem ide. Már 1967-ben megindítottam a gyerekelhelyezési pert, be tudtam mutatni, hogy itt fogok lakni. Tudtam, hogy ez borzasztó nehéz dolog, mert nekem egyetlen tanúm volt, a napközis tanárnő. Mert a fiam senkinek nem beszélt semmiről az iskolában, és könyörögtem neki, hogy ennek a napközis tanárnőnek meséljen el mindent, amit nekem mesélt. És a gyerek elmondta. A fiam akkor volt tizenegy éves, és azt kértem, hogy pszichológus hallgassa meg. Meg is hallgatta. A szülőket is meghallgatta, és nekem azt mondta, hogy asszonyom, a maga férje nem alkalmas gyereknevelésre.

Még a per előtt történt, az anyámnál laktam, egyszer csak csöngetnek este hét óra körül, már sötét volt. Ott áll a gyerek az ajtóban, és azt mondja, hogy anya, éhes vagyok. Most is sírás fojtogat, ha eszembe jut. Hogy kerülsz ide? Apa azt mondta, hogy hazajön, ültem a lépcsőn, és már olyan régen ott ültem a lépcsőn, és az apu nem jött haza. Írtam egy cédulát, hogy idejöttem. Idejött, a Kerepesi útról a tizenegyedik kerületi Etele útra. Ha akkor ott van a férjem, én biztos megölöm. A gyereket megettettem, megfürösztöttem, lefektettem, együtt sírtunk. Elaludt. Tíz órakor csönget a néhai exférjem. A kukucskálón kinéztem, és azt mondtam, hogy ha azonnal nem mész el, megöllek. Másnap elvittem a gyereket az iskolába. Már 1966-ban beadhattam volna a gyerekelhelyezési pert, amikor befizettem a lakást. Mondtam anyámnak, hogy beadam. Erre anyám azt mondta, hogy várd meg, amíg készen lesz a lakás. Ez után az eset után egy szót nem szóltam az anyámnak, abszolút nem érdekelt, hogy mit fog mondani, beadtam a pert. Az új lakásba már a gyerekekkel költöztem.

A sok munka mellett még tanultam is, társadalmi munkát is végeztem, és még társasági életet is éltem, színházba is jártam és olvastam. Magam se tudom ma már, hogy a fenébe fért bele. Baromi energiám volt. Amikor külföldön voltam, akkor a gyerek tíz és tizenhárom éves kora között anyámnál volt, utána már elvolt otthon egyedül. Érettségi után elvégezte a jogot, és ügyvéd lett. Megházasodott, a felesége nem zsidó, szintén jogot végzett, és van két gyerekük. Az unokákkal sokat foglalkozom.

Baráti társaságom mindig volt, és most is van. Most ezzel a bridzsos társasággal nagyon kibővült. Mondhatom, hogy baráti társaság, mert már hat éve együtt játszunk rendszeresen hetente. Egymáshoz megyünk, hol ide, hol oda. És van egy másik társaság, amelyikkel most voltam négy napig Eplényben. Elmegyünk, délelőtt kirándulunk vagy uszodába megyünk, attól függően, hogy hol vagyunk, délután és estefelé bridzselünk. Meg jókat eszünk, meg piálunk. Azelőtt nagyon jól tudtam inni, de most már alig iszom. Kivel igyak, meg minek igyak?

Aztán negyven éve mindig van hangversenybérletem. Kezdetben, amíg négyszáz forintért nyolc előadást adtak a Zeneakadémián, ahol a Yehudi Menuhin is játszott, és az Abbado vezényelt, akkor egy évben két bérletem is volt, egy őszi és egy tavaszi. Most csak egy. Sikerült a Fesztiválzenekarhoz bérletet venni. Hangverseny az kell, anélkül nehéz az élet. Színházba is el-
eljárógatok, van, amikor visznek, van, amikor én veszek jegyet.

Nem emlékszem arra, hogy Izrael állam megalakulásával kifejezetten foglalkoztam akkoriban. Miután nem tudtam alijázni, a kérdés lekerült az életemben a napirendről, ráadásul 1948-tól már nem is zsidó iskolába jártam. Később nagyon fontos lett. Itt végeredményben nem volt nyílt antiszemizmus, de azért jobban és biztonságosabban érezte magát az ember a bőrében attól, hogy van egy ilyen állam. A két háború idején [lásd: hatnapos háború; 1973-as arab-izraeli háború] szorongva figyeltem a híreket. Arra emlékszem egyébként, hogy a nem zsidók is Izraelnek drukoltak, mert ezzel az oroszok ellen lehettek. Így nem kellett titkolni a drukolásunkat, sőt akkor rengeteg vicc volt ezzel kapcsolatban forgalomban, és én széltében-hosszában meséltem őket. Ezzel kapcsolatban nem volt semmi konfliktusom, és nem volt két véleményem. Abszolúte nem érdekelt, ki mit gondolt.